

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ

Πτυχιακή Εργασία

*«Οι βιβλιοθήκες στη μεσαιωνική Ευρώπη: Η περίπτωση των
μοναστηριακών βιβλιοθηκών»*

«Libraries in medieval Europe: the case of the monastic libraries»

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ, ΑΜ: 00808

Οκτώβριος 2015

Θεσσαλονίκη

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ

Πτυχιακή Εργασία

*«Οι βιβλιοθήκες στη μεσαιωνική Ευρώπη: Η περίπτωση των
μοναστηριακών βιβλιοθηκών»*

«Libraries in medieval Europe: the case of the monastic libraries»

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ, ΑΜ: 00808

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Οκτώβριος 2015

Θεσσαλονίκη

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Γιώργο Χριστοδούλου για την υπομονή και τη στήριξή του.

Επίσης σημαντικό ρόλο έπαιξε και η οικογένειά μου όλο αυτό το μεγάλο και δύσκολο διάστημα για μένα. Τους ευχαριστώ θερμά.

Τέλος ένα θερμό ευχαριστώ στον Μητροπολίτη Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομο για την σημαντική του βοήθεια στην ανεύρεση βιβλιογραφίας από τη βιβλιοθήκη της Μητρόπολης της Καλαμάτας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της εργασίας είναι η παρουσίαση της μορφής που είχαν οι βιβλιοθήκες κατά τον Μεσαίωνα στην Ευρώπη, με ιδιαίτερη έμφαση στο είδος των μοναστηριακών βιβλιοθηκών, οι οποίες αποτέλεσαν, άλλωστε, και το κυρίαρχο είδος βιβλιοθηκών εκείνη την περίοδο. Η συγγραφή θα στηριχθεί σε μια όσο το δυνατόν εκτενέστερη βιβλιογραφική επισκόπηση μονογραφιών σχετικών με το θέμα αλλά και άρθρων. Μέσα από την εργασία θα γίνει μια προσπάθεια σύνδεσης των μορφών των βιβλιοθηκών της περιόδου με εκείνες που προϋπήρξαν, αλλά και με εκείνες που ακολούθησαν, πριν τελικά, φτάσουμε σε αυτό που μπορούμε, γενικά, να ονομάσουμε, σύγχρονη βιβλιοθήκη ή, έστω, βιβλιοθήκη με τη σύγχρονη έννοια.

Παράλληλα, η βιβλιογραφική έρευνα θα έχει ως στόχο, πέρα από το γενικού ενδιαφέροντος αντικείμενο των βιβλιοθηκών, να εμβαθύνει σε ένα ειδικότερου ενδιαφέροντος στοιχείο: τον άνθρωπο που λειτουργεί και οργανώνει τις βιβλιοθήκες εκείνης της περιόδου. Το ειδικό αυτό ενδιαφέρον μπορεί να περιλαμβάνει, χωρίς να περιορίζεται σε αυτό, στα χαρακτηριστικά που διαθέτει ή πρέπει να διαθέτει ο βιβλιοθηκάριος, τα καθήκοντά του, τη χρήση κανόνων, έστω και σε περιορισμένη κλίμακα, που συνθέτουν ένα είδος επαγγελματικής συνείδησης, την εκπαίδευσή του κ.ά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	9
1.1 Η ανακάλυψη της τυπογραφίας	10
1.2 Η εμφάνιση του βιβλίου	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ	14
2.1 Η δημιουργία της πρώτης βιβλιοθήκης	14
2.2 Η ιστορική εξέλιξη των βιβλιοθηκών	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΟΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΣΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ	19
3.1 Παρουσίαση των βιβλιοθηκών	19
3.2 Οι μοναστηριακές βιβλιοθήκες	21
3.2.1 Μορφή	21
3.2.2 Το προσωπικό	23
3.2.3 Η λειτουργία	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ	28
4.1 Εκκλησιαστικές	28
4.2 Ακαδημαϊκές	29
4.3 Δημόσιες	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΟΥ ΣΤΙΣ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ	35
5.1 Χαρακτηριστικά	35
5.2 Καθήκοντα	36
5.3 Χρήση κανόνων	38

5.4	Μορφωτικό επίπεδο	39
	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	41
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	43
	Πρόσθετη Βιβλιογραφία	46

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Μεσαίωνας αποτελεί ίσως την πιο σκοτεινή, αλλά ταυτόχρονα και πιο ιδιαίτερη εποχή της παγκόσμιας ιστορίας. Παρά το γεγονός ότι την εποχή εκείνη σημειώθηκε μια αδιαμφισβήτητη επικράτηση του θρησκευτικού στοιχείου, μέσα από την εξάπλωση του χριστιανικού πνεύματος, δεν μπορεί κανείς να αρνηθεί το γεγονός ότι στα χρόνια εκείνα σημειώθηκαν και σημαντικά γεγονότα. Τα γεγονότα αυτά επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την μετέπειτα πορεία του ανθρώπου, με χαρακτηριστικότερο όλων την εφεύρεση της τυπογραφίας, η οποία συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη του πνεύματος και την επέκταση των οριζόντων που προσέφεραν τα βιβλία, ως άμεσα προϊόντα της.

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το ρόλο και τη σημασία που είχαν οι βιβλιοθήκες ως κέντρα μετάδοσης και διαφύλαξης γνώσεων και αποτυπώνει τον τρόπο με τον οποίο γινόταν η οργάνωσή της από τους ανθρώπους που τη στελέχωναν μέσα από μια αναδρομή στην ιστορία τους.

Πιο συγκεκριμένα, το **πρώτο κεφάλαιο** έχει ως θέμα του την παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης του βιβλίου, περιλαμβάνοντας στοιχεία από την ανακάλυψη της τυπογραφίας μέχρι τη στιγμή της εμφάνισης του βιβλίου ως κειμενική ολότητα.

Το **δεύτερο κεφάλαιο** αποτελεί μια καθ' αυτή αποτύπωση της ιστορίας των βιβλιοθηκών, καθώς σε αυτό πραγματεύονται τα θέματα της δημιουργίας της πρώτης βιβλιοθήκης που έχει καταγραφεί ποτέ και η εξέλιξη που έχει σημειωθεί στο πεδίο των βιβλιοθηκών στο πέρασμα του χρόνου.

Το **τρίτο κεφάλαιο** έχει αποκλειστικά σαν αντικείμενό του τις βιβλιοθήκες, όπως αυτές ήταν διαμορφωμένες την εποχή του Μεσαίωνα. Καθώς το μόνο είδος βιβλιοθηκών που συναντάται αυτή την περίοδο είναι εκείνο των μοναστηριακών βιβλιοθηκών, η ενότητα αυτή περιλαμβάνει αναφορές στη μορφή που είχε η συγκεκριμένη κατηγορία βιβλιοθηκών, στο προσωπικό που την απάρτιζε και στον τρόπο με τον οποίο λειτουργούσε.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** επιχειρείται μια σύνδεση ανάμεσα στη μορφή των βιβλιοθηκών του Μεσαίωνα με τις σύγχρονες βιβλιοθήκες, όπως αυτές είναι

οργανωμένες και λειτουργούν στις μέρες μας. Πιο συγκεκριμένα, εστίαση γίνεται στις εκκλησιαστικές, στις ακαδημαϊκές και στις δημόσιες βιβλιοθήκες.

Το **πέμπτο κεφάλαιο** αποτελεί στην ουσία μια αναπαράσταση της δουλειάς που έπρεπε να επιτελέσει ένας βιβλιοθηκονόμος στις μοναστηριακές βιβλιοθήκες. Ειδικότερα, αναφορά γίνεται στα χαρακτηριστικά του βιβλιοθηκονόμου, στα καθήκοντα που έπρεπε να φέρει εις πέρας, στους κανόνες που έπρεπε να τηρεί, αλλά και στο μορφωτικό επίπεδο που έπρεπε τυχόν να έχει. Η εργασία κλείνει με την παράθεση των συμπερασμάτων που εξήχθησαν από την επεξεργασία του υπό μελέτη θέματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Απαρχή των βιβλίων θεωρούνται οι πήλινες πλάκες. Είναι τα αρχαιότερα γραπτά κείμενα που ξέρουμε. Οι πλάκες αυτές χρησιμοποιήθηκαν από τους λαούς της Μεσοποταμίας στο μέρος που κάποτε άκμαζε το βασίλειο των Σουμέριων. Το περιεχόμενο αυτών ήταν κυρίως εμπορικές συναλλαγές, δικαστικές αποφάσεις, ευρετήρια καθώς και ονόματα ανθρώπων και θεοτήτων και όλα αυτά γραμμένα σε σφηνοειδή γραφή.

Επόμενη εξέλιξη στην καταγραφή του λόγου ήταν ο πάπυρος. Οι πάπυροι χρησιμοποιήθηκαν από τους αρχαίους Αιγύπτιους, Έλληνες και Ρωμαίους. Ο πάπυρος είναι ένα υλικό παρόμοιο με χαρτί το οποίο προέρχεται από ομώνυμο φυτό που ακμάζει στις όχθες του Νείλου. Γραπτά διάσημων συγγραφέων ήταν γραμμένα σε πάπυρο και η αντιγραφή σε άλλα αντίτυπα γινόταν χειρόγραφα από επαγγελματίες αντιγραφείς. Επειδή λοιπόν η αντιγραφή γινόταν με το χέρι χρειαζόταν χρόνος καθώς και αμοιβή για την εργασία αυτή. Ο πάπυρος από την άλλη ενώ ήταν υλικό εύκολο στην παραγωγή του δεν ήταν ανθεκτικό στην υγρασία και στο πέρασμα του χρόνου. Αυτοί οι λόγοι σε συνδυασμό με την παραγωγή του πάπυρου σε συγκεκριμένη περιοχή και όχι σε άλλες οδήγησαν στην υιοθέτηση ενός άλλου υλικού, την περγαμηνή. Η περγαμηνή χρησιμοποιήθηκε κυρίως από τους Εβραίους. Ήταν φτιαγμένη από επεξεργασμένα δέρματα ζώων και είχε αντοχή στον χρόνο.

Ένας σταθμός σημάδι για την πορεία της καταγραφής του λόγου είναι το γνωστό σε όλους μας χαρτί. Το χαρτί είναι μία Κινέζικη εφεύρεση με ηλικία περί τα δύο χιλιάδες χρόνια. Η τέχνη του χαρτιού άνθισε στην Ανατολή, απ' όπου διαδόθηκε με αργούς ρυθμούς προς τα δυτικά μέσω του αραβικού κόσμου και έφτασε στην Ευρώπη τον ύστερο Μεσαίωνα, δύο μόλις αιώνες πριν από την εποχή του Γουτεμβέργιου. Η συλλογή της γνώσης των φιλοσόφων της Μικράς Ασίας και των Πυθαγορείων έγινε στην αρχαιότητα από τους σοφιστές στην Αθήνα. Μετέπειτα το ελληνικό βιβλίο μέσω του Μεγάλου Αλεξάνδρου μεταφέρθηκε στην Ανατολή.

Την εποχή πριν τον Γουτεμβέργιο παρατηρείται μια άνθιση των βιβλιοθηκών και ιδιαίτερα τη Ρωμαϊκή εποχή όπου οι βιβλιοθήκες δημιουργούνται με πρότυπο τις ελληνικές. Οι βιβλιοθήκες εκείνες περιείχαν χειρόγραφο υλικό διαφόρων θεμάτων. Λίγα χρόνια αργότερα την εποχή του Μεσαίωνα ανθεί το θρησκευτικό βιβλίο. Όλη η γνώση περνάει στα χέρια της Εκκλησίας. Οι μνημειακές βιβλιοθήκες εγκαταλείφθηκαν σταδιακά και τη θέση τους πήραν βιβλιοθήκες μοναστηριακών κέντρων, όπου οργανώθηκαν και λειτούργησαν σχολεία και σχολές ανώτερων σπουδών, ενώ βιβλιοθήκες κατά τα πρότυπα ελληνορωμαϊκής αρχιτεκτονικής παράδοσης σε ιδιωτικούς χώρους δεν υπάρχουν¹. Οι βιβλιοθήκες μεταμορφώνονται σε χώρους ταπεινούς και απλούς χωρίς τη λαμπρότητα των προηγούμενων χρόνων. Ίσως αυτό να σχετίζεται με τους χώρους των μοναστηριών όπου και βρίσκονταν. Η οργάνωση, λειτουργία τους και η συστηματική αντιγραφή των χειρογράφων γινόταν από τους ίδιους τους μοναχούς. Τα περισσότερα αρχαιοελληνικά κείμενα που έχουν διασωθεί ως τις μέρες μας είναι αποτέλεσμα ακατάπαυστης εργασίας συγκεκριμένων μοναχών που είχαν αναλάβει το έργο αυτό της αντιγραφής.

Η ανακάλυψη της τυπογραφίας

Η τυπογραφία, σαν μέθοδος, συνιστά την τέχνη της αναπαραγωγής κειμένων ή εικόνων, μέσα από τη χρήση κινητών ανάγλυφων στοιχείων. Παραδοσιακά η τυπογραφία βασιζόταν στην αποτύπωση κειμένων ή εικόνων σε αντίγραφα, με το μελάνωμα των προς εκτύπωση μερών και τη μεταφορά του μελανιού στο χαρτί με την άσκηση πίεσης να λαμβάνει χώρα. Οι απαρχές της τυπογραφίας εντοπίζονται στην Κίνα, με την εφεύρεση των κινητών στοιχείων το 1041 μ.Χ. από τον Πι Σενγκ (Pi Sheng). Τα στοιχεία αυτά ήταν αρχικά πήλινα και εξελίχθηκαν σε ξύλινα και μεταλλικά, η εφεύρεση όμως δεν γενικεύθηκε στην Κίνα, πιθανόν λόγω της μεγάλης ποικιλίας που διακρίνει το κινέζικο αλφάβητο. Στην Ευρώπη, πρωτοπόρος της τυπογραφίας θεωρείται ο Γουτεμβέργιος, καθώς συνέλαβε την ιδέα της τυπογραφικής μεθόδου στο σύνολό της, χρησιμοποιώντας χυτά στοιχεία, στοιχειοθεσία, χειροκίνητο

¹ Κωνσταντίνος Σπ. Στάικος, Η Ιστορία της Βιβλιοθήκης στον Δυτικό Πολιτισμό: Από τον Μέγα Κωνσταντίνο έως τον Καρδινάλιο Βησσαρίωνα, Αθήνα: Κότινος, 2006, σ. XII.

πιεστήριο και τυπογραφική μελάνη. Το πρώτο χρονολογημένο έντυπο τυπώθηκε στο Μάιντς της Γερμανίας το 1454 και ήταν ένα απόσπασμα της Δευτέρας Παρουσίας, με την εκτύπωση να πραγματοποιείται με τη χρήση κινητών στοιχείων. Το πρώτο βιβλίο που τυπώθηκε στην Ευρώπη με χρήση κινητών στοιχείων θεωρείται ότι είναι η Βίβλος που τυπώθηκε επίσης στο Μάιντς γύρω στο 1455. Η εμφάνιση της τυπογραφίας σε σκοτεινές εποχές, συνετέλεσε στην ευρύτερη διάδοση της γνώσης και μαζί με αυτήν στη γέννηση της ελπίδας για ένα καλύτερο αύριο, καθώς λειτούργησε ως μέσο διάδοσης του διαφωτισμού και έδωσε το έναυσμα για την αφύπνιση ψυχών και συνειδήσεων².

Το ίδιο το τυπογραφείο ήταν ένα αντικείμενο που σηματοδοτούσε την ανάπτυξη και την εξέλιξη του ανθρώπου. Μάλιστα, οι τυπογραφικές μηχανές, σαν κατασκευή, δεν παρέμειναν στάσιμες στο σχέδιο του Γουτεμβέργιου, αλλά συνεχώς εξελίσσονταν. Όπως βρίσκουμε στην Hellinga (2007) στις αρχές της δεκαετίας του 1470 σημειώθηκε μια βελτίωση στην τυπογραφία, με την εισαγωγή ενός κινητού φορείου που επέτρεψε στον εκτυπωτή την τοποθέτηση ενός ολόκληρου φύλλου στο πιεστήριο και την εκτύπωση από τις δύο πλευρές μετά από δύο διαδοχικές κινήσεις. Η νέα αυτή διαδικασία εξαπλώθηκε από την Ιταλία και σε άλλες χώρες, καθώς και από τα μέσα της δεκαετίας του 1480 είχε γίνει γενικά διαθέσιμη, επιδρώντας βαθιά στην παραγωγή των κειμένων³.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω και σημειώνουν και οι Febvre & Martin (1976) από τις πρώτες ημέρες της τυπογραφίας ένα από τα σημαντικότερα καθήκοντα που έπρεπε να έρθει εις πέρας ήταν να καταστεί η Αγία Γραφή άμεσα προσβάσιμη σε ένα μεγαλύτερο πλήθος αναγνωστών από το ήδη προ υπάρχον, όχι όμως μόνο στη λατινική γλώσσα, αλλά και στην καθομιλουμένη. Αποτέλεσμα ήταν το αναγνωστικό κοινό να αυξηθεί εξαιτίας των μεγάλων αριθμών των υπό διάθεση βιβλίων, μέσα από την ευκολία με την οποία μπορούσαν αυτά να δημιουργηθούν. Την ίδια στιγμή η εκτύπωση οδηγούσε σε μια πιο ακριβή γνώση της λατινικής γλώσσας και των συγγραφέων της κλασικής αρχαιότητας, καθώς η εμφάνισή της μόλις προηγήθηκε της

² Μουσείο Τυπογραφίας της εφημερίδας «Χανιώτικα Νέα» (χ.χ.). *Ιστορία της Τυπογραφίας*. Ανάκτηση από τον ιστότοπο <http://www.typography-museum.gr/typography.php>, ανάκτηση την 05/03/2015

³ Hellinga, L. (2007). "The Gutenberg Revolutions" in S. Eliot & J. Rose (eds.), *A Companion to the History of the Book*. USA, UK, Australia: Blackwell Publishing. pp. 207-219.

διάχυσης των διδαγμάτων του ιταλικού ουμανισμού σε όλη την Ευρώπη. Ως εκ τούτου, ο κρίσιμος ρόλος της εκτύπωσης σε σχέση με τις ουμανιστικές σπουδές μέχρι τα τελευταία χρόνια του 15^{ου} αιώνα, δεν ήταν τόσο να δώσει μια ευρεία κυκλοφορία στα κείμενα που είχαν πρόσφατα ανακαλυφθεί εκ νέου ή να πραγματοποιηθεί η εκ νέου επεξεργασία τους, αλλά να πολλαπλασιάσει τον αριθμό των αντιγράφων που ήταν διαθέσιμα, όσον αφορά τα κείμενα που είχαν χρησιμοποιηθεί πιο συχνά στον μεσαίωνα ως μια εισαγωγή στην κλασική λογοτεχνία⁴.

Η εμφάνιση του βιβλίου

Αναπόφευκτα, όλες αυτές οι ραγδαίες εξελίξεις οδήγησαν στη βελτίωση ενός κλάδου, ο οποίος είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τη μετάδοση και τη διασπορά της γνώσης. Η εφεύρεση της τυπογραφίας άνοιξε το δρόμο για τη μαζική εκτύπωση βιβλίων, ενός διαχρονικού μέσου για την καταγραφή πληροφοριών και τη διατήρησή τους στο πέρασμα του χρόνου. Η αρχή τους εντοπίζεται στην αρχαιότητα, όταν σε πρώτο στάδιο οι κέρινες και μετά οι πήλινες πλάκες χρησιμοποιούνταν σαν πρώτα βιβλία. Τόπος ανάπτυξης αυτού του πρώιμου συστήματος καταγραφής υπήρξε η Μεσοποταμία κατά την 3η χιλιετία π.Χ. Η κάλαμος ήταν το μέσο που με τη μορφή ενός τριγώνου χρησιμοποιήθηκε για το σχηματισμό των χαρακτήρων πάνω σε υγρό άργιλο⁵.

Η συνέχεια πραγματοποιείται στην Αίγυπτο, στην κλασική Ελλάδα και στη Ρώμη, όπου τα βιβλία κατασκευάζονταν από πάπυρο. Πρόκειται ουσιαστικά για μια πρώτη μορφή κώδικα, ο οποίος έμοιαζε με το σύγχρονο βιβλίο που εισήχθη αργότερα, ενώ από το 2^ο αιώνα μ.Χ. και μετά ο πάπυρος σταδιακά ολοένα και αποσυρόταν ως υλικό για την παραγωγή βιβλίων⁶. Τη σκυτάλη στην έντυπη καταγραφή των πληροφοριών πήραν οι κώδικες, οι οποίοι ήταν σε μεγάλο βαθμό κατασκευασμένοι από πάπυρο και περγαμηνή που επέτρεπαν την εύκολη αναδίπλωση

⁴ Febvre, L. & Martin, H.-J. (1976). *The coming of the book*. London: NLB. pp. 252-253.

⁵ Από το λήμμα της αγγλικής έκδοσης της Wikipedia για την ιστορία των βιβλίων, όπως βρίσκεται στον ιστότοπο http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_books, ανάκτηση την 05/03/2015

⁶ βλ. Roemer, C. (2007). "The Papyrus Roll in Egypt, Greece and Rome" in S. Eliot & J. Rose (eds.), *A Companion to the History of the Book*. USA, UK, Australia: Blackwell Publishing. pp. 84-93.

και συρραφή τους, με αποτέλεσμα να γίνουν τα πιο κοινά υλικά⁷. Ωστόσο, ο κώδικας δεν θα αποκτήσει ποτέ μεγάλη δημοτικότητα, ειδικά στον ειδωλολατρικό ελληνιστικό κόσμο, παρά μόνο εντός της μικρής χριστιανικής κοινότητας. Η πραγματική αλλαγή με τη στροφή στη χρήση του κώδικα έγινε σταδιακά κατά τον 3ο και 4ο αιώνα, κυρίως γιατί η μορφή του ήταν πιο οικονομικό, μιας και είναι εφικτή η χρήση και των δύο πλευρών του υλικού γραφής, ενώ παράλληλα είναι εύκολος στη μεταφορά και δίνει είτε τη δυνατότητα αναζήτησης στο περιεχόμενό του είτε τη δυνατότητα απόκρυψής του⁸.

Παρόλα αυτά, η χρήση του βιβλίου υπερίσχυσε με σταθερό τρόπο, καθώς το βιβλίο είναι πολύ πιο εύχρηστο στην ανάγνωσή του, στην εύρεση μιας συγκεκριμένης σελίδας ή στο ξεφύλλισμά του. Την ίδια στιγμή οι χριστιανοί συγγραφείς είχαν τη δυνατότητα να διακρίνουν τα γραπτά τους από τα ειδωλολατρικά, τα ιουδαϊκά και τα όποια κείμενα ήταν γραμμένα σε παπύρους. Τέλος, ένα βιβλίο έδινε τη δυνατότητα εύκολης αποθήκευσής του σε πιο συμπαγή μέρη, ή δίπλα-δίπλα σε μια σφιχτή βιβλιοθήκη ή ράφι⁹. Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως την εποχή εκείνη η ποιότητα και η αξία ενός βιβλίου καθοριζόταν κυρίως από την ποιότητα του χεριού που πραγματοποιούσε τη συγγραφή του, τη διάταξη και το υλικό που χρησιμοποιείτο. Τα πολυτελή αντίγραφα ήταν προσεκτικά γραμμένα στο χέρι, ακολουθώντας το στυλ χειρόγραφου που ήταν της μόδας εκείνη την εποχή. Αυτό σήμαινε πως οι γραμματοσειρές θα μπορούσαν να επηρεαστούν από τις μορφές των γραμμάτων στις επιγραφές, αλλά θα μπορούσαν επίσης να δανειστούν στοιχεία από τις σύγχρονες μορφές γραφής που βρέθηκαν σε έγγραφα¹⁰.

⁷ βλ. Roemer, C. (2007). ό.π

⁸ Από το λήμμα της αγγλικής έκδοσης της Wikipedia για τον κώδικα, όπως βρίσκεται στον ιστότοπο <http://en.wikipedia.org/wiki/Codex>, ανάκτηση την 05/03/2015

⁹ βλ. υποσημείωση 13

¹⁰ βλ. Roemer, C. (2007). ό.π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

Η δημιουργία της πρώτης βιβλιοθήκης

Η ανακάλυψη της γραφής και η δημιουργία των πρώτων βιβλίων μετά και την εφεύρεση της τυπογραφίας υπήρξαν δείγματα των μεγαλύτερων καινοτομιών που σημειώθηκαν ποτέ στην ανθρωπότητα, τα οποία οδήγησαν στη σταδιακή πρόοδο των κοινωνιών, μέσα από την παροχή άμεσης πρόσβασης στην παιδεία και τη διατήρηση της γνώσης των προγενέστερων εποχών. Επόμενο στάδιο αυτής της εξέλιξης αποτέλεσε η δημιουργία των πρώτων βιβλιοθηκών, οι οποίες φαίνεται να λειτούργησαν σαν μια πρώιμη μορφή αποθετηρίων συναλλαγματικών διαδικασιών ανάμεσα στους λαούς.

Αναλυτικότερα, οι πρώτες μορφές βιβλιοθηκών συναντώνται στην περιοχή της Σουμερίας αρκετά χρόνια πριν το 2600 π.Χ., μια περιοχή στην οποία, όπως έχει προαναφερθεί, σημειώθηκαν και τα πρώτα δείγματα γραφής. Στα αρχεία αυτών των βιβλιοθηκών περιλαμβάνονται δείγματα σύντομων δίσκων γραφής σε πήλινες επιγραφές, οι οποίοι περιέχουν καταγραφές που σχετίζονται κυρίως με εμπορικές συναλλαγές ή αποθεματικά διαθέσιμα. Την ίδια περίοδο, στην περιοχή της Ουγκαρίτ, τοποθετείται η ανακάλυψη των πρώτων ιδιωτικών αρχείων. Στα αρχεία αυτά μπορεί κάποιος να βρει πέρα από στοιχεία που σχετίζονται με αποθέματα και προσωπική αλληλογραφία και τυποποιημένα κείμενα συμβουλευτικού χαρακτήρα, τα οποία απευθύνονται σε μελλοντικούς γραφείς, ένα άτυπο δηλαδή είδος εγχειριδίων για τη δουλειά τους¹¹. Τέλος, δεν θα πρέπει να λησμονηθεί η αναφορά στη βιβλιοθήκη της Έμπλα, η οποία ανακαλύφθηκε στα μέσα της τρίτης χιλιετίας π.Χ. και περιλάμβανε

¹¹ Από το λήμμα της αγγλικής έκδοσης της Wikipedia για τη βιβλιοθήκη, όπως βρίσκεται στον ιστότοπο <http://en.wikipedia.org/wiki/Library>, ανάκτηση την 15/05/2015

περισσότερες από 15.000 πήλινες πινακίδες που περιλάμβαναν κυβερνητικά έγγραφα, γεωγραφικά λεξικά, καθώς και γλωσσικά και θρησκευτικά έργα αναφοράς¹².

Το σημαντικότερο όμως δείγμα πρώιμης βιβλιοθήκης βρέθηκε στην πόλη της Νινευή. Ανασκαφές που έγιναν στο σημείο αυτό το 1850 ήταν η αιτία να ανακαλυφθούν χιλιάδες πήλινες πινακίδες με σφηνοειδή γραφή, οι οποίες διακρίνονταν για τη μεθοδική τους ταξινόμηση και καταλογράφηση. Οι έρευνες έδειξαν πως οι πλάκες αυτές ανήκαν στο αρχείο του βασιλιά Ασουρμπασιπάλ που κυβέρνησε την επαρχία στην οποία ανήκει η Νινευή στο διάστημα ανάμεσα στο 668 και το 626 π.Χ.. Η επιστημονική αξία των πλακών αυτών θεωρείται από τους μελετητές ως ανεκτίμητη, καθώς παρέχουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε ένα πλούσιο υλικό, που περιλαμβάνει στοιχεία για το λογοτεχνικό, το θρησκευτικό και το διοικητικό έργο που λάμβανε χώρα στην περιοχή της Μεσοποταμίας. Ανάμεσα στα ευρήματα περιλαμβάνεται το λεγόμενο *Έπος της Δημιουργίας*, στο οποίο ενυπάρχουν στοιχεία που απεικονίζουν την παραδοσιακή Βαβυλωνιακή άποψη σχετικά με την ιδέα της δημιουργίας του κόσμου, το *Έπος του Γκιλγκαμές*, αλλά και μια μεγάλη συλλογή των αποκαλούμενων και «κείμενα των οινών», τα οποία περιείχαν πέρα από οινούς και ερμηνείες αυτών σχετικά με την αστρονομία, τα καιρικά φαινόμενα, την αστρολογία, και μια πρώτη μορφή γλωσσολογικών καταγραφών, όπως λίστες λέξεων, δίγλωσσα λεξικά, κατάλογοι σημείων και των συνωνύμων, αλλά και καταλόγους ιατρικών διαγνώσεων.¹³

Η ιστορική εξέλιξη των βιβλιοθηκών

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στην περιοχή της Μεσοποταμίας εντοπίζεται η δημιουργία των πρώτων βιβλιοθηκών, το υλικό των οποίων παρέχει στους ερευνητές ένα πλούσιο αποθετήριο δεδομένων, αναφορικά με τον τρόπο ζωής και το πνευματικό επίπεδο της εποχής εκείνης. Φυσικά, η περίοδος αυτή αποτελούσε το σημείο

¹² βλ. Wiegand, W.A. (2007). "Libraries and the invention of information" in S. Eliot & J. Rose (eds.), *A Companion to the History of the Book*. USA, UK, Australia: Blackwell Publishing. pp.531-543.

¹³ βλ. Lerner, F. (1999). *The story of libraries. From the invention of writing to the computer age*. New York: Continuum. pp. 13-16.

εκκίνησης μιας νέας πνευματικής περιόδου, στην οποία συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό και η γραπτή παραγωγή της κλασικής Ελλάδας.

Σύμφωνα με πηγές που αποτυπώνουν την αλλαγή που τελέστηκε, τη συγκεκριμένη περίοδο σημειώνεται η λειτουργία και η ανάπτυξη ενός νέου τύπου βιβλιοθηκών, αυτών που με τη σημερινή ορολογία θα αποκαλούσαμε ως δημόσιες. Μεταγενέστερες πηγές αναφέρουν πως ο τύραννος Πεισίστρατος πρωτοστάτησε στην ίδρυση της πρώτης δημόσιας αθηναϊκής βιβλιοθήκης, τη στιγμή που ένας από τους μεγαλύτερους φιλοσόφους όλων των εποχών, ο Αριστοτέλης, φαίνεται να είχε δημιουργήσει την πρώτη μεγάλη ιδιωτική βιβλιοθήκη της αρχαιότητας¹⁴.

Αξιόλογη θεωρείται και η βιβλιοθήκη που είχε δημιουργήσει ο Πλάτωνας, προκειμένου να υποστηρίξει και πρακτικά το φιλοσοφικό έργο που λάμβανε χώρα στο χώρο της Ακαδημίας. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί πως η δημιουργία βιβλιοθήκης αποτελούσε τον προσωπικό στόχο των μεγάλων φιλοσόφων της αρχαίας Ελλάδας γενικότερα, σε μια προσπάθεια να συγκεντρώσουν υλικό, το οποίο θα ήταν προσβάσιμο τόσο από τους ίδιους όσο και από τους μαθητές τους, σαν ένα είδος βοηθήματος στην έρευνα και την πνευματική τους πρόοδο¹⁵.

Από αυτά που αναφέρθηκαν παραπάνω, φαίνεται πως αρκετοί από τους μεγάλους φιλόσοφους της αρχαίας Ελλάδας επιδίωξαν να συγκεντρώσουν βιβλία, προκειμένου να τα χρησιμοποιήσουν σε προσωπικό επίπεδο. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να αποσιωπηθεί το γεγονός ότι οι συλλογές αυτές ήταν ανοικτές και για τους μαθητές αυτών, σε μια προσπάθεια να διευρύνουν ακόμη περισσότερο την πνευματική τους αναζήτηση. Μάλιστα, προχωρούσαν οι ίδιοι σε μια ιδίομορφη επεξεργασία του υλικού που περιείχαν οι συλλογές, με τρόπο που ανταποκρινόταν στην αντίληψη του καθενός η οργάνωση της γνώσης. Ωστόσο, οι βιβλιοθήκες της κλασικής Ελλάδας, έχουν αφήσει λίγες φυσικές ενδείξεις¹⁶.

Ενώ οι βιβλιοθήκες που δημιουργήθηκαν κατά την περίοδο της κλασικής Ελλάδας χρησίμευαν στην πραγματικότητα ως βοήθημα υποστήριξης της

¹⁴ βλ. Blanck, H. (1994). *Το βιβλίο στην Αρχαιότητα*, Αθήνα: Παπαδήμας, σελ. 177- 204.

¹⁵ βλ. υποσημείωση 19.

¹⁶ βλ. υποσημείωση 19.

διδασκαλίας των μεγάλων φιλοσόφων της εποχής, η μορφή τους αλλάζει τελείως κατά την ελληνιστική περίοδο. Πλέον, η βιβλιοθήκη αποτελεί ένα εργαλείο για τους χρήστες της, οι οποίοι απολαμβάνουν την πρόσβαση σε έργα της προγενέστερης από αυτούς περιόδου. Αυτό το σημαντικό στοιχείο είναι που θα αποτελέσει την αφετηρία για την μετέπειτα παραγωγή έργου, το οποίο έχει διασωθεί μέχρι και τις μέρες μας, και περιλαμβάνει την ερμηνεία και το σχολιασμό της «κειμενικής παραγωγής» της κλασικής περιόδου¹⁷.

Η βιβλιοθήκη λοιπόν, με τον τρόπο που διαμορφώθηκε κατά την ελληνιστική περίοδο, απετέλεσε ένα αναπόσπαστο κεφάλαιο στην ιστορία της φιλολογίας. Στην ελληνιστική περίοδο ανάγεται και η δημιουργία μιας από τις μεγαλύτερες και πιο εμπλουτισμένες για την εποχή εκείνη βιβλιοθήκης, αυτή της Αλεξάνδρειας στην Αίγυπτο, η οποία συνέβαλε με τη σειρά της τα μέγιστα στην εξέλιξη του μετέπειτα κλάδου της βιβλιοθηκονομίας, με τους κανόνες που δημιουργήθηκαν από το Ζηνόδοτο και τον Καλλίμαχο τον Κυρηναίο να αποτελούν μια καινοτόμο εφεύρεση στην προσπάθεια καταλογογράφησης των βιβλίων¹⁸.

Σημαντικός σταθμός στην ιστορία των βιβλιοθηκών υπήρξε αυτός της ρωμαϊκής περιόδου, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως φυσική συνέχεια της κλασικής και της ελληνιστικής αντίστοιχα. Παρά το γεγονός ότι δεν κατάφεραν να ξεπεράσουν την πληθώρα βιβλιοθηκών που είχαν δημιουργηθεί τα προγενέστερα χρόνια, θα μπορούσε να ειπωθεί πως οι ρωμαϊκές βιβλιοθήκες συνεισέφεραν στην βιβλιοθηκονομική παράδοση μέσα από την προσφορά οργανωτικών κυρίως κανόνων. Πιο συγκεκριμένα, στη ρωμαϊκή περίοδο ανάγεται η ξεχωριστή ταξινόμηση των ελληνικών και των ρωμαϊκών βιβλίων σε αντίστοιχους τομείς, αλλά και ο καθορισμός διοικητικής ιεραρχίας της βιβλιοθήκης¹⁹.

Τέλος, αξίζει να ειπωθεί πως στη βιβλιοθήκη της ρωμαϊκής περιόδου υπήρξε διαίρεση των καθηκόντων των εργαζόμενων, με τον επίτροπο ή διευθυντή να αποτελεί τον γενικό υπεύθυνο για τη λειτουργία των δημόσιων βιβλιοθηκών και τον

¹⁷ βλ. Casson, L. (2001). *Libraries in the ancient world*. New Haven & London: Yale University Press. pp. 31-37.

¹⁸ βλ. υποσημείωση 22

¹⁹ βλ. Casson, L. (2001). *ό.π.* pp. 80-123.

διευθυντή της βιβλιοθήκης να εργάζεται σε αυτή ως προϊστάμενος υπαλλήλων, όπως οι αντιγραφείς, οι παλαιογράφοι και οι βιβλιοθηκάριοι. Ωστόσο, όπως σημειώνει ο Casson (2001), οι πληροφορίες σχετικά με τις μεθόδους ταξινόμησης των βιβλίων σε μια ρωμαϊκή βιβλιοθήκη είναι ελάχιστες, απόρροια των απωλειών που σημειώθηκαν στο πεδίο της καταλογογράφησης των βιβλιοθηκών²⁰.

²⁰ βλ. υποσημείωση 24.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΟΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΣΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

Παρουσίαση των βιβλιοθηκών

Η εξέλιξη των χρόνων, με τις όποιες κοινωνικοπολιτικές μεταβολές που σημειώθηκαν, δεν θα μπορούσε παρά να επηρεάσει άμεσα και τον τομέα των βιβλιοθηκών σε όλες τις διαστάσεις του. Η διάσπαση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε ανατολικό και δυτικό κομμάτι και η μετέπειτα επανένωσή της υπό τον Κωνσταντίνο τον Μέγα στο δημιούργημα που είναι γνωστό ως Βυζάντιο και η αναγωγή του χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας του νεοσύστατου κράτους διαμόρφωσαν ένα τέτοιο κλίμα που έμοιαζε ιδανικό για την διάδοση και την ανάπτυξη των βιβλιοθηκών. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί, καθώς υπήρξε μια ολική αλλαγή των δεδομένων, με τα βιβλία να γίνονται δύναμη στα χέρια μιας συγκεκριμένης ομάδας, αυτής των μοναχών²¹.

Η μετακίνηση του κέντρου βάρους της πνευματικής δημιουργίας από τη Ρώμη στο Βυζάντιο, όπως προειπώθηκε, επέφερε αναπόφευκτες αλλαγές και στο πεδίο των βιβλιοθηκών. Έτσι, στην περίοδο αυτή ανάγεται η δημιουργία τεσσάρων τύπων βιβλιοθηκών, της αυτοκρατορικής, της πατριαρχικής, της μοναστηριακής και της ιδιωτικής, εκπληρώνοντας η κάθε μια έναν συγκεκριμένο σκοπό με τη λειτουργία τους. Η αυτοκρατορική βιβλιοθήκη αποτελούσε το όνειρο του νέου αυτοκράτορα, του Μεγάλου Κωνσταντίνου, το οποίο ωστόσο πραγματοποιήθηκε από τον απόγονό του. Στο πρόσωπο του Κωνσταντίνου του Β΄ μπορεί να αναγνωρίσει κάποιος το πρόσωπο που συνέβαλε στην ταχεία πνευματική καλλιέργεια που συντελέστηκε την περίοδο εκείνη, η οποία πραγματώθηκε μέσα από τη μεγάλη συσσώρευση των βιβλίων, αν και χρονικά διήρκησε για λίγο²².

Λιγότερο ευνοημένη από τις συγκυρίες φαίνεται να ήταν η πατριαρχική βιβλιοθήκη. Η Βιβλιοθήκη του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, η πιο γνωστή

²¹ βλ. υποσημείωση 16.

²² βλ. υποσημείωση 16.

από τις πατριαρχικές βιβλιοθήκες, ιδρύθηκε πιθανότατα κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μεγάλου Κωνσταντίνου τον 4ο αιώνα. Στεγαζόταν αρχικά στο χώρο της επίσημης πατριαρχικής κατοικίας, πριν μεταφερθεί οριστικά στο χώρο του Θωμαΐτη Τρίκλινου τον 7^ο αιώνα, απασχολώντας ένα σημαντικό ποσοστό εργαζομένων, συμπεριλαμβανομένων βιβλιοθηκάριου και βοηθών του, ενώ αξιοσημείωτη είναι και η χρήση συστήματος ταξινόμησης των έργων που φιλοξενούσε. Στην πατριαρχική βιβλιοθήκη μπορούσε κάποιος να βρει τα αρχεία πολλών Οικουμενικών Συνόδων, όπως αυτή της Νίκαιας, της Εφέσου και της Χαλκηδόνας, όμως δεν είναι εφικτό να προσδιοριστεί με ακρίβεια το πραγματικό της περιεχόμενο, μας και πολλά από τα αντικείμενα που ενυπήρχαν εντός της καταστράφηκαν από τις θρησκευτικές μάχες που δόθηκαν κατά καιρούς. Οι ιδιωτικές, τέλος, βιβλιοθήκες αποτελούσαν προσωπικό δημιούργημα ατόμων που ανήκαν σε μέλη του κλήρου ή της αριστοκρατικής τάξης²³.

Δεσπόζουσα μορφή βιβλιοθηκών στην βυζαντινή και μεσαιωνική περίοδο ήταν αυτή των μοναστηριακών, η οποία αποτελεί και το ειδικό αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η δημιουργία των μοναστηριακών βιβλιοθηκών ευνοήθηκε ιδιαίτερα από την εξάπλωση του χριστιανισμού στον τότε ευρωπαϊκό χώρο και στην επικράτησή του ως θρησκεία. Το πλαίσιο αυτό όμως ήταν και η αιτία για την καταστροφή αρχαίων ελληνικών κειμένων, επακόλουθο της ταύτισης της κλασικής εποχής με τον ειδωλολατρισμό. Πολλά αρχαία ελληνικά έργα, τα οποία ήταν γραμμένα σε παπύρους, είχαν αφεθεί σε κατάσταση αποσύνθεσης, καθώς μόνο χριστιανικά κείμενα θεωρήθηκαν κατάλληλα για διατήρηση και γι' αυτό το λόγο μετεγράφησαν σε κώδικες. Αυτό όμως δεν ίσχυε στις ανατολικές περιοχές, όπου πολλά από τα αρχαία ελληνικά και ρωμαϊκά κείμενα είχαν αντιγραφεί²⁴.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, αναφορά θα πρέπει να γίνει και σε μια ιδιαίτερη περίπτωση βιβλιοθηκών που συναντώνται αυτή την περίοδο, τις ισλαμικές βιβλιοθήκες. Η δημιουργία και η ανάπτυξη των ισλαμικών βιβλιοθηκών είναι στενά συνδεδεμένη με την εισαγωγή του χαρτιού στις αραβικές χώρες, ένα γεγονός που απετέλεσε και την αφετηρία για την εμφάνισή τους. Ο συγκεκριμένος τύπος

²³ βλ. υποσημείωση 16.

²⁴ βλ. υποσημείωση 16.

βιβλιοθήκης διακρίνεται για το δημόσιο χαρακτήρα του, παρέχοντας με τον τρόπο αυτό ισότιμη πρόσβαση σε όλους τους πολίτες και αυτός ήταν ο λόγος που ονομάστηκε «ναός της επιστήμης»²⁵.

Από οργανωτικής απόψεως, οι ισλαμικές βιβλιοθήκες είχαν ως κύριο χαρακτηριστικό τους την ταξινόμηση του υλικού τους βάσει του θέματος που αυτό πραγματευόταν και την καταχώρησή του όχι βάσει του επωνύμου του συγγραφέα ή του τίτλου του, αλλά βάσει της ημερομηνίας απόκτησής του. Καινοτομία τέλος αποτελούσε και η καταγραφή σε ένα φύλλο χαρτιού των βιβλίων που ήταν ταξινομημένα σε κάθε ράφι της βιβλιοθήκης, το οποίο τοποθετείτο στο τέλος του ραφίου²⁶. Δεν θα ήταν λοιπόν υπερβολή να ειπωθεί πως οι ισλαμικές βιβλιοθήκες ήταν οργανωμένες με έναν τρόπο που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως πρόδρομος των μεταγενέστερων μεθόδων οργάνωσης μιας βιβλιοθήκης και καταλογογράφησης του περιεχομένου της.

Οι μοναστηριακές βιβλιοθήκες

3.1.1 Μορφή

Όντας το σημαντικότερο είδος βιβλιοθήκης που καλλιεργήθηκε και αναπτύχθηκε κατά την περίοδο του Μεσαίωνα, οι μοναστηριακές βιβλιοθήκες δημιουργήθηκαν μέσα σε μια ατμόσφαιρα έντονων πολιτικών και κοινωνικών ζυμώσεων για όλα τα κράτη του τότε ευρωπαϊκού χώρου. Προϊόν ενός γενικότερου οράματος που είχε ο Παχώμιος για την μοναστική ζωή, η μοναστηριακή βιβλιοθήκη δομήθηκε με έναν συγκεκριμένο τρόπο, ο οποίος απαιτούσε την ενεργό συμμετοχή των μοναχών σε όλα τα επίπεδα λειτουργίας της. Όπως αναφέρει η Σεμερτζάκη (2006), η μελέτη αποτελούσε μια υποχρέωση που έπρεπε να υλοποιήσουν οι μοναχοί σε καθημερινή βάση. Πιο συγκεκριμένα, κάθε μοναχός έπαιρνε το πρωί ένα χειρόγραφο βιβλίο από τα χέρια του υπευθύνου της βιβλιοθήκης, το οποίο έπρεπε να διαβάσει και να επιστρέψει στη θέση του μέχρι τη δύση του ηλίου, τηρώντας

²⁵ βλ. υποσημείωση 16.

²⁶ βλ. υποσημείωση 16.

παράλληλα και τους προβλεπόμενους κανόνες για τη σωστή μεταχείριση των βιβλίων²⁷.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η μοναστηριακή βιβλιοθήκη δεν αποτελεί ένα μοναδικό οργανισμό που λειτουργεί στα πλαίσια της ευρύτερης δραστηριότητας του μοναστηριού στο οποίο ανήκει. Για την ακρίβεια, σε κάθε μοναστήρι ήταν δυνατό να συνυπάρχουν τρία είδη βιβλιοθηκών και πιο συγκεκριμένα η βιβλιοθήκη του καθολικού που αποτελούσε την κύρια βιβλιοθήκη του μοναστηριού και περιλάμβανε λειτουργικά βιβλία, η αρχαική βιβλιοθήκη που περιλάμβανε συνοδικές αποφάσεις και βιβλία για το χριστολογικό θέμα, αλλά και οι προσωπικές βιβλιοθήκες των μοναχών με τις δικές τους συλλογές βιβλίων. Σε γενικές γραμμές, φαίνεται πως οι μοναστηριακές βιβλιοθήκες είχαν κοσμικό χαρακτήρα, αλλά και αντιγραφική δραστηριότητα, ενώ απώτερος σκοπός τους αποτελούσε η διατήρηση του βιβλιακού πλούτου του βυζαντινού πολιτισμού σε θέματα λειτουργικά, σε έργα των Πατέρων της Εκκλησίας, σε βίους αγίων, αλλά και σε έργα γραμματικά, ιστορικά και ποιητικά που ανάγονται στην κλασική αρχαιότητα²⁸.

Ένα ακόμη σημείο στο οποίο πρέπει κάποιος να σταθεί μελετώντας τη μορφή των μοναστηριακών βιβλιοθηκών είναι η ιδιαιτερότητα που εντοπίζεται στην προσπάθεια προστασίας των βιβλίων. Καθώς τα βιβλία και τα χειρόγραφα που φιλοξενούνταν σε μια μοναστηριακή βιβλιοθήκη αποτελούσαν πέρα από μια πηγή γνώσεων και ένα πολύτιμο είδος, το υλικό αυτό ήταν συνήθως δεμένο με αλυσίδες στα ράφια, ενώ ο δανεισμός τους πραγματοποιείτο μετά από την απόδοση ενός είδους εγγύησης, η οποία μπορούσε να είναι είτε ένα χρηματικό αντίτιμο είτε η παράδοση ενός βιβλίου ίσης αξίας με το δανειζόμενο²⁹.

²⁷ Σεμερτζάκη, Ε. (2006). «Οι βιβλιοθήκες στην Ελλάδα από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα: σύντομη ιστορική αναδρομή». Ανακοίνωση στην ημερίδα για τα 50 χρόνια από την ίδρυση του Ιδρύματος Ευγενίδου. Ανάκτηση από τον ιστότοπο <http://lekythos.lib.ucy.ac.cy/bitstream/handle/10797/11609/xtes004a.pdf?sequence=1>, ανάκτηση την 08/06/2015

²⁸ βλ. υποσημείωση 32.

²⁹ βλ. υποσημείωση 32.

Ακόμα και η βιβλιοθήκη ως έπιπλο είχε και εκείνη μια συγκεκριμένη μορφή προκειμένου να μπορέσει να εξυπηρετήσει τις ανάγκες για προστασία των βιβλίων, μιας και ήταν κατασκευασμένη με τέτοιο τρόπο που να επιτρέπει την ύπαρξη των αλυσίδων που «κλείδωναν» τα βιβλία στα ράφια. Επιπλέον, τα έπιπλα της βιβλιοθήκης ήταν τοποθετημένα σε ύψος χαμηλότερο από εκείνο των παραθύρων του δωματίου στο οποίο βρίσκονταν, έτσι ώστε να υπάρξει καλύτερος φωτισμός του χώρου, αλλά και προστασία των βιβλίων από το ηλιακό φως. Απαραίτητο στοιχείο, τέλος, στη σύσταση μιας μοναστηριακής βιβλιοθήκης ήταν και η παρουσία του κοινώς γνωστού scriptorium, του χώρου δηλαδή μέσα στον οποίο τελείτο όλη η διαδικασία της αντιγραφής και της ανάγνωσης των βιβλίων. Χρήση του scriptorium μπορούσε να γίνει είτε από μέλη του μοναστηριού, είτε από μέλη άλλων μοναστηριών, αλλά και από εκκλησιαστικούς και πολιτικούς ηγέτες³⁰.

3.1.2 Το προσωπικό

Καθώς οι μοναστηριακές βιβλιοθήκες αποτελούσαν μια ιδιαίτερη περίπτωση βιβλιοθηκών, γίνεται σαφές πως οι πληροφορίες που υπάρχουν γι' αυτές είναι σχετικά περιορισμένες και προέρχονται από πηγές της εποχής στην οποία ανήκουν. Αναφορικά με το προσωπικό που απασχολείτο σε μια μοναστηριακή βιβλιοθήκη, στοιχεία μπορούν να ευρεθούν στους κανόνες που είχαν συνταχθεί από τον Θεόδωρο Στουδίτη, όπου εντοπίζονται σημεία που αναφέρονται στη λειτουργία της. Οι κανόνες αυτοί δείχνουν πως ο βιβλιοθηκάριος μιας μοναστηριακής βιβλιοθήκης είχε μια σειρά από συγκεκριμένα σχετικά με την ορθή λειτουργία της βιβλιοθήκης καθήκοντα, τα οποία περιλάμβαναν την έγκαιρη επιστροφή και τη σωστή φύλαξη των βιβλίων, αλλά και την θεματική ταξινόμηση του υλικού και τη δημιουργία ενός ευρετηρίου που θα επέτρεπε την εύκολη αναζήτηση των βιβλίων³¹.

Αίσθηση κάνει το γεγονός ότι υπήρχε πρόβλεψη για την ύπαρξη ατόμου, το οποίο ήταν επιφορτισμένο με την επανατοποθέτηση των βιβλίων στα ράφια, του *βιβλιοφύλακα*. Στη φύλαξη των βιβλίων μπορούσε να μετάσχει και ένα ακόμη

³⁰ βλ. υποσημείωση 16.

³¹ βλ. Γερόλιμος, Μ. (2008). *Ο ρόλος του βιβλιοθηκονόμου σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον πληροφόρησης*. Διδακτορική Διατριβή. Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο – Τμήμα Αρχειονομίας-Βιβλιοθηκονομίας, σελ. 9-10.

στέλεχος, ο *armarius* ή *librarius*, του οποίου τα καθήκοντα διέφεραν από βιβλιοθήκη σε βιβλιοθήκη. Στα καθήκοντα του *armarius/librarius* ήταν επίσης ο έλεγχος του δανεισμού των βιβλίων, αλλά η διατήρηση μιας λίστας, η οποία θα περιλάμβανε όλα τα ονόματα εκείνων που έπρεπε να επιστρέψουν το υλικό που είχαν δανειστεί πίσω στη βιβλιοθήκη³².

Εναλλακτική πηγή εύρεσης πληροφοριών για το προσωπικό που απασχολείτο σε μια μοναστηριακή βιβλιοθήκη αποτελούν επίσης και οι *Instructiae Officiales* του *Humber Romanis*, όπου μπορεί κάποιος να αναζητήσει τον κανόνα που έπρεπε να ακολουθούν οι Δομινικανοί μοναχοί. Στον κανόνα αυτό φαίνεται πως ο βιβλιοθηκάριος ήταν αρμόδιος για τη φροντίδα κατάλληλου χώρου, όπου θα μπορούσε να γίνει η ανάγνωση των βιβλίων, τη δημιουργία ενός κατανοητού συστήματος ταξινόμησης του υλικού, αλλά και τη σύσταση καταλόγων και συμβόλων πάνω στα ράφια. Την ίδια στιγμή θα έπρεπε να μεριμνήσει για την ορθή τήρηση του βιβλίου δανεισμού, τη σύνταξη ετήσιου ευρετηρίου και την αύξηση του αριθμού των βιβλίων που περιλάμβανε η συλλογή της βιβλιοθήκης. Για τη θεματική κατάταξη των βιβλίων, ο βιβλιοθηκονόμος συχνά επέλεγε το διαχωρισμό σε χριστιανικά και ειδωλολατρικά (βλάσφημα) βιβλία, ενώ οι μοναστηριακές βιβλιοθήκες της καρολίγγειας περιόδου κατέτασσαν τα βιβλία σε ειδικές κατηγορίες, όπως οι ιερές γραφές, τα έργα των Πατέρων της Εκκλησίας και η υπόλοιπη «ιερή λογοτεχνία»³³.

3.1.3 Η λειτουργία

Όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενο σημείο αυτού του κεφαλαίου, σημαντικό κομμάτι της λειτουργίας μιας μοναστηριακής βιβλιοθήκης αποτελούσε το *scriptorium*, μέσα στο οποίο λάμβαναν χώρα όλες εκείνες οι διεργασίες που σχετίζονταν με την παραγωγή, την αναπαραγωγή και τη διαφύλαξη των βιβλίων. Καθώς το Μεσαίωνα τα μοναστήρια λειτουργούσαν και ως πυρήνες της πνευματικής ζωής, τα βιβλία που δημιουργούνταν εκεί δεν προορίζονταν μόνο για ίδια χρήση από το μοναστήρι, αλλά και για άλλα μοναστήρια και για εκκλησιαστικούς και πολιτικούς

³² βλ. υποσημείωση 36.

³³ βλ. υποσημείωση 36.

ηγέτες. Μάλιστα, δεν ήταν λίγες οι φορές που τα μοναστήρια αντάλλαζαν μεταξύ τους χειρόγραφα, προκειμένου να προβούν στην αντιγραφή τους, ενώ υπήρχαν περιπτώσεις όπου γραφείς στέλνονταν σε απομακρυσμένα μοναστήρια για να αντιγράψουν ένα βιβλίο που ήταν απαραίτητο για τη βιβλιοθήκη του μοναστηριού από το οποίο προέρχονταν³⁴.

Παράλληλα όμως με την αναπαραγωγή και τη διασφάλιση του πνευματικού έργου, η μοναστηριακή βιβλιοθήκη υπήρξε και σημαντικός εκπαιδευτικός φορέας κατά την εποχή του Μεσαίωνα, υποστηρίζοντας τη διδασκαλία των δασκάλων της μονής και των υπευθύνων του εκπαιδευτικού έργου. Έτσι, σε μια μοναστηριακή βιβλιοθήκη οι μαθητές από τα εσωτερικά και τα δημόσια σχολεία είχαν τη δυνατότητα να διδαχτούν τα βασικά στοιχεία της γραμματικής και της έκθεσης, ακούγοντας τους δασκάλους τους να διαβάζουν έργα αξιόλογων δημιουργών ή ανθολογίες, δηλαδή συλλογές δειγμάτων που απεικονίζουν διάφορους τύπους πεζογραφίας³⁵.

Ως εγχειρίδια διδασκαλίας της ρητορικής χρησιμοποιούνταν έργα του Κικέρωνα και του Κοϊντίλιανού, ενώ ο Βιργίλιος και άλλοι διάφοροι χριστιανικοί ποιητές λειτουργούσαν ως πρότυπα για τη διδασκαλία της ποίησης. Τέλος, η διδασκαλία θεολογικών ζητημάτων βασιζόταν στο ίδιο το κείμενο της Αγίας Γραφής, λαμβάνοντας υπόψη και τα σχόλια που είχαν κάνει σε αυτή κατά καιρούς οι Πατέρες της Εκκλησίας, αλλά και στο έργο *Περί της Ποιμαντικής Φροντίδας (Cura Pastoralis)* του Πάπα Γρηγορίου Α΄, ενώ τέλος εξέχουσα θέση είχαν και η διδασκαλία της αριθμητικής, της γεωμετρίας, της φυσικής ιστορίας, της αστρονομίας και της μουσικής³⁶.

Μελετώντας ενδελεχώς τα στοιχεία που υπάρχουν για τη λειτουργία και την οργάνωση μιας μεσαιωνικής μοναστηριακής βιβλιοθήκης μπορεί κάποιος να διαπιστώσει πως το υπόβαθρο του μοναστηριακού συστήματος, πάνω στο οποίο δομήθηκαν και άκμασαν τόσο τα scriptoria όσο και βιβλιοθήκες βασίζεται σε ένα λατινικό έγγραφο του 6^{ου} αιώνα, γνωστό ως «κανόνας του Βενέδικτου». Πρόκειται

³⁴ βλ. Lerner, F. (1999), ό.π., p. 46.

³⁵ βλ. Lerner, F. (1999), ό.π., p. 47.

³⁶ βλ. υποσημείωση 40.

ουσιαστικά για μια σειρά παραινέσεων, τις οποίες ακολούθησε η συντριπτική πλειοψηφία των θρησκευτικών οίκων της Δυτικής Εκκλησίας από τη δημιουργία της μέχρι και το τέλος του 13^{ου} αιώνα, ενώ συνδέθηκε επίσης και με τις προτροπές του Φραγκίσκου της Ασίζης, του Δομήνικου και άλλων σημαντικών μορφών της δυτικής ιεροσύνης. Ο κανόνας συντασσόταν συνήθως από τον ιδρυτή του μοναστηριού και αποτελούσε το έγγραφο-οδηγό για την καθημερινή ζωή των μοναχών, καθώς συχνά περιείχε ένα καθημερινό πρόγραμμα και μια περιγραφή του λειτουργικού κύκλου της κοινότητας³⁷.

Όπως αναφέρει ο Peterson (2010), στον κανόνα του Βενέδικτου υπάρχει συγκεκριμένο απόσπασμα, στο οποίο είναι δυνατόν να καταδειχτούν οι ρίζες της μεσαιωνικής μοναστηριακής βιβλιοθήκης. Αναλυτικότερα, στο κεφάλαιο 48, στίχοι 14-16, ο Βενέδικτος αναφέρει πως κατά τη διάρκεια των ημερών της Σαρακοστής, οι μοναχοί θα πρέπει να είναι ελεύθεροι το πρωί από οποιαδήποτε δραστηριότητα, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να μελετήσουν τουλάχιστον μέχρι την τρίτη ώρα, ενώ στη συνέχεια, θα μπορούν να ασχολούνται με εργασίας, οι οποίες θα πρέπει να έχουν ολοκληρωθεί μέχρι τη δέκατη ώρα. Σε γενικές γραμμές, τη Σαρακοστή οι μοναχοί ήταν υποχρεωμένοι να παίρνουν από τη βιβλιοθήκη ένα βιβλίο στην αρχή της περιόδου και να το διαβάζουν ολόκληρο καθ' όλη τη διάρκειά της³⁸.

Από όσα στοιχεία έχουν εκτεθεί μέχρι στιγμής, θα μπορούσε να ειπωθεί πως η μοναστηριακή βιβλιοθήκη καλείτο να συνδράμει στην πραγμάτωση του κανόνα του Βενέδικτου και, ως εκ τούτου, η αρωγή του βιβλιοθηκονόμου θεωρείτο το λιγότερο απαραίτητη. Ωστόσο, ο κανόνας του Βενέδικτου δεν ήταν το μοναδικό σύνολο παραινέσεων για τον τρόπο λειτουργίας του μοναστηριού. Άξιος αναφοράς είναι και ο πρόδρομος αυτού, ο επονομαζόμενος και «κανόνας του Δασκάλου», ο οποίος υπήρξε ένα πρώιμο κείμενο συμβουλευτικού χαρακτήρα. Όπως στην περίπτωση του κανόνα του Βενέδικτου, έτσι και ο κανόνας του Δασκάλου δεν θα μπορούσε παρά να υπολογιστεί ως ένας ακόμη οδηγός της μοναστηριακής ζωής³⁹.

³⁷ βλ. Peterson, H.A. (2010). "The Genesis of Monastic Libraries". *Libraries & the Cultural Record*. vol.45, n.3. pp. 320-332. University of Texas Press.

³⁸ βλ. υποσημείωση 42.

³⁹ βλ. υποσημείωση 42.

Στον κανόνα του Δασκάλου οριζόταν πως στο διάστημα από το χειμώνα μέχρι την άνοιξη, όταν το κρύο δεν επέτρεπε την υλοποίηση δραστηριοτήτων τις πρωινές ώρες, οι μοναχοί έπρεπε να αφιερώνουν το χρονικό διάστημα από την ανατολή του ηλίου έως την τρίτη ώρα στην ανάγνωση. Στο συγκεκριμένο κανόνα περιλαμβάνεται και μια χρηστική πληροφορία που στόχο έχει την καλύτερη εκπλήρωση του συγκεκριμένου σκοπού· οι μοναχοί θα έπρεπε να χωριστούν σε ομάδες, προκειμένου να υπάρξει αποφυγή φαινομένων συνωστισμού στη βιβλιοθήκη, αλλά και να μην υπάρξει όχληση από το θόρυβο. Σε αυτές τις ώρες, όσα μέλη των ομάδων δεν ήξεραν γραφή, θα έπρεπε να τη διδαχτούν από ένα άλλο μέλος που γνώριζε. Επιπλέον, στο ίδιο χρονικό διάστημα θα έπρεπε να λαμβάνει χώρα και η μελέτη των ψαλμών, από το οποίο μπορεί να καταστεί σαφής η σημαντικότητα της μοναστηριακής βιβλιοθήκης για το σύνολο του μοναστηριού⁴⁰.

Κλείνοντας, θα πρέπει να υπογραμμιστεί πως οι παραινέσεις του κανόνα του Δασκάλου ήταν δυνατόν να επεκταθούν και πέρα από τα φυσικά όρια του μοναστηριού. Ανάμεσα σε αυτές περιλαμβάνεται και το πλαίσιο της διδασκαλίας της γραφής σε απλούς πολίτες μέχρι την ηλικία των πενήντα ετών, οι οποίοι ζούσαν εκτός του χώρου του μοναστηριού.⁴¹ Με λίγα λόγια, ο κανόνας του Δασκάλου αναδεικνύει τη σημασία που είχε το μοναστήρι και οι δομές του για την πνευματική ζωή του μέρους στο οποίο είχε ιδρυθεί και δραστηριοποιείτο.

⁴⁰ βλ. υποσημείωση 42.

⁴¹ βλ. υποσημείωση 42.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Εκκλησιαστικές

Όπως μπορεί να ειπωθεί από τα στοιχεία που παρατέθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια αυτής της εργασίας, ο Μεσαίωνας είναι συνδεδεμένος με την ανάπτυξη και τη λειτουργία των μοναστηριακών βιβλιοθηκών, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει πως δεν υπήρξαν και άλλοι τύποι βιβλιοθηκών που λειτουργούσαν την περίοδο αυτή. Οι εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες, για παράδειγμα, αναπτύχθηκαν παράλληλα με τις μοναστηριακές βιβλιοθήκες, διατηρώντας την ίδια δομή σε διαφορετικό όμως περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, αυτός ο τύπος βιβλιοθήκης συνδέεται κυρίως με τη ζωή στη βυζαντινή αυτοκρατορία και τη χριστιανική θρησκεία, των οποίων ήταν αναπόσπαστα μέρη.

Αναλυτικότερα, οι εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες γνώρισαν ιδιαίτερη άνθιση μετά το 476 μ.Χ., όταν και πραγματοποιήθηκε η καταστροφή της μεγάλης βιβλιοθήκης της Κωνσταντινούπολης. Ευρισκόμενες κυρίως σε μεγάλες εκκλησίες και μοναστήρια ανά την επικράτεια της αυτοκρατορίας, οι εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες χαρακτηρίζονταν για τη δυσκολία πρόσβασης σε αυτές, αλλά και για το συγκεκριμένο περιεχόμενό τους. Όπως αναφέρει ο Lerner (1999), στην Πάτμο μόνο 15 από τα 330 βιβλία της βιβλιοθήκης ήταν κοσμικού περιεχομένου και τα περισσότερα από τα μισά ήταν βιβλία λειτουργικής. Η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο, όταν επήλθε η σταδιακή παρακμή του Βυζαντίου και η ανάδειξη των εικονοκλαστών σε ρυθμιστική δύναμη. Την περίοδο αυτή οι βιβλιοθήκες έχασαν την όποια αυτοδυναμία είχαν και έπρεπε να λογοδοτούν για τη δραστηριότητά τους στο εκκλησιαστικό συμβούλιο στο οποίο ανήκαν, το οποίο βρισκόταν σε ανοικτή γραμμή επικοινωνίας με την πατριαρχική βιβλιοθήκη της Κωνσταντινούπολης⁴². Είναι προφανές λοιπόν πως οι εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες είναι παρεμφερής τύπος

⁴² βλ. Lerner, F. (1999), ό.π., p. 50.

των μοναστηριακών βιβλιοθηκών, με τη διαφορά ότι περιλάμβαναν υλικό μονοθεματικού συνήθως περιεχομένου και αντιμετώπιζαν ζητήματα διοικητικής αρχής.

Οι πολιτικές και κοινωνικές τάσεις που επικράτησαν στο πέρασμα του χρόνου μπορούν να αποτελέσουν ένα κεντρικό σημείο στον προσδιορισμό της θετικής ή της αρνητικής θέσης στην οποία βρίσκονται οι εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες τους τελευταίους αιώνες. Για παράδειγμα, στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα, η θεολογική εκπαίδευση και κατάρτιση είχε τεθεί εξ' ολοκλήρου υπό την αιγίδα των πανεπιστημίων, κάτι που σήμαινε τη διάλυση των διάσπαρτων ανά τις περιφέρειες εκκλησιαστικών βιβλιοθηκών, χωρίς ωστόσο να υπάρξει υποτίμηση της αξίας των βιβλίων που περιλαμβάνονταν στις συλλογές τους. Στον αντίποδα, κατά τον 20^ο αιώνα σημειώθηκε άνοιγμα προς το ευρύ κοινό των καλύτερων εκκλησιαστικών συλλογών, ενώ δημιουργήθηκαν επίσης μεγάλα κέντρα έρευνας της θεολογικής επιστήμης στη Βρετανία και τη Γερμανία. Παρ' όλα αυτά, το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου είχε σαν αποτέλεσμα την ύπαρξη αρνητικών επιπτώσεων στις ευρωπαϊκές θεολογικές βιβλιοθήκες και τη δραστηριότητά τους⁴³.

Ακαδημαϊκές

Ένας άλλος τύπος βιβλιοθήκης που αξίζει την προσοχή είναι αυτός των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, οι οποίες ήκμασαν από την Βυζαντινή εποχή και διακρίνονταν για τον έντονο ελληνικό χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, η βιβλιοθήκη του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου, η οποία λειτούργησε μέχρι το 1453 π.Χ., είναι ένα από τα πρώτα δείγματα βιβλιοθήκης όπου περιλαμβάνονται βιβλία επιστημονικού ενδιαφέροντος, αλλά και ένα χαρακτηριστικό δείγμα πολυπληθούς συλλογής, η οποία περιλάμβανε 100 χιλιάδες βιβλία. Καθώς ο χρόνος κυλούσε και φτάνοντας σε ένα προχωρημένο σημείο του Μεσαίωνα, η πνευματική ζωή είχε πλέον ως επίκεντρό της

⁴³ Από το λήμμα της αγγλικής έκδοσης της Wikipedia για τις Χριστιανικές Βιβλιοθήκες, όπως βρίσκεται στον ιστότοπο https://en.wikipedia.org/wiki/Christian_library, ανάκτηση την 08/06/2015

το πανεπιστήμιο, με τους καθηγητές και τους φοιτητές να συγκεντρώνουν βιβλία που αποτελούσαν μια πρώτη βάση για τη δημιουργία πανεπιστημιακών συλλογών⁴⁴.

Μια τυπική ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη στον ύστερο Μεσαίωνα στεγαζόταν σε ένα στενόμακρο δωμάτιο, που σε μέγεθος ήταν τρεις ή τέσσερις φορές μεγαλύτερο από το πλάτος της, ενώ είχε και ψηλή θολωτή οροφή. Η θέση της βρισκόταν στον πάνω όροφο του κτιρίου που στεγαζόταν προκειμένου να υπάρξει μια σχετική προστασία από τις ενδεχόμενες πλημμύρες και την υγρασία, αλλά και να υπάρξει μια μερική προφύλαξη της συλλογής από τους πιθανούς διαρρήκτες. Οι τοίχοι, το δάπεδο και η οροφή ήταν από πέτρα ή κατασκευασμένοι με κατάλληλο υλικό που θα παρείχε προστασία από τη φωτιά. Η βιβλιοθήκη διακρινόταν επίσης και για τα μεγάλα, ψηλά παράθυρά της που επέτρεπαν την είσοδο του ηλιακού φωτός στην αίθουσα και κατά συνέπεια τη διευκόλυνση του αναγνώστη στο έργο του, καθώς δεν ήταν εφικτή η χρήση τεχνητού φωτός. Για την προστασία των βιβλίων από την κλοπή γινόταν χρήση μιας αλυσίδας, η οποία συνδεόταν με την εμπρόσθια ακμή του κάθε εξωφύλλου του βιβλίου που με τη σειρά της συνδεόταν με μια ράβδο τοποθετημένη παράλληλα με την επιφάνεια εργασίας. Μάλιστα, η ράβδος αυτή ασφαλιζόταν με τέτοιο τρόπο, ώστε μόνο με τη βοήθεια ενός κλειδιού θα μπορούσε ένα βιβλίο να προστεθεί ή να αφαιρεθεί από τη συλλογή⁴⁵.

Στα σημερινά χρόνια, όπως αναφέρει η Βλάχου-Χαλκιοπούλου (1999), η ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη αποτελεί το πιο ζωντανό κομμάτι του οργανισμού που καλείται πανεπιστημιακός χώρος, όντας ο πυρήνας της πνευματικής ζωής ενός πανεπιστημίου ή ακόμα και της ίδιας της πανεπιστημιούπολης. Πρόκειται για ένα «πρακτορείο γνώσης», ένα «πνευματικό θεματοφυλάκιο», μέσα στο οποίο μπορούν να βρουν ικανοποίηση οι ανάγκες για επιστημονική έρευνα και πνευματική

⁴⁴ βλ. Βλάχου-Χαλκιοπούλου, Μ. (1996). «Κοινωνική υπόσταση και ιστορική αναδρομή της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης». Ανακοίνωση στο 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Θεσσαλονίκη, 1996. Ανάκτηση από τον ιστότοπο <http://eprints.rclis.org/9859/1/5psab025.pdf>, ανάκτηση την 08/06/2015

⁴⁵ βλ. Lerner, F. (1999). ό.π., p. 85-86.

τελειοποίηση, ενώ αποστολή της είναι η παροχή διεξόδων για την έκφραση και την εξωτερική του γενικού έργου που πρόκειται να επιτελεσθεί σε αυτή⁴⁶.

Φυσικά, για την επίτευξη ενός τέτοιου σκοπού είναι απαραίτητο να υπάρχει από πλευράς των υπευθύνων της βιβλιοθήκης ενός κατάλληλου οργανωτικού σχεδιασμού που θα εξασφαλίζει την εύρυθμη λειτουργία της. Σύμφωνα με τον Καζάκο (1997), μια σύγχρονη ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να στεγάζει τις συλλογές βιβλίων που περιλαμβάνει, καθώς επίσης και να τις ανανεώνει, να τις ταξινομεί καταλλήλως, να τις καταλογογραφεί, να βρίσκεται σε επικοινωνία με άλλες βιβλιοθήκες και γενικά να πράττει όλα εκείνα που μπορούν να διασφαλίσουν την παροχή ποιοτικού υλικού προς χάριν της έρευνας. Απαραίτητη είναι τέλος και η εύρεση ενός κατάλληλου χώρου για τη δημιουργία της, ενός μέρους που θα διαθέτει αρκετή ευρυχωρία για την εργασία του προσωπικού και τη διαχείριση, διευκολύνοντας το έργο που παράγεται σε αυτή, αλλά και που θα παρέχει επίσης και τις απαραίτητες συνθήκες για τη χρήση των βιβλίων⁴⁷.

Ασχολίαστη, τέλος, δεν μπορεί να μείνει η επιρροή της τεχνολογικής εξέλιξης στο σχεδιασμό και τη λειτουργία των σύγχρονων ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Όπως σημειώνει ο Τσιμπόγλου (2005), η σημερινή ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη, σύμφωνα με τα ισχύοντα δεδομένα, μπορεί να χαρακτηριστεί ως «υβριδική», καθώς μέσα της συνδυάζεται η ηλεκτρονική διαχείριση δύο διαφορετικών κατηγοριών υλικού, του παραδοσιακού, όπως είναι το έντυπο, το οπτικοακουστικό ή το μικρομορφικό, και του ψηφιακού, το οποίο βρίσκεται εγκατεστημένο είτε στους χώρους της βιβλιοθήκης είτε σε απομακρυσμένες ψηφιακές πηγές στις οποίες η πρόσβαση επιτυγχάνεται μέσω του παγκόσμιου ιστού (web). Για το λόγο αυτό, και προκειμένου να προσδιοριστεί ο ρόλος που καλούνται να διαδραματίσουν τόσο οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες όσο και οι βιβλιοθηκονόμοι θα πρέπει να υπάρξει αφενός η αναγνώριση των πληροφοριακών και μαθησιακών αναγκών των ιδρυμάτων και αφετέρου η διερεύνηση των

⁴⁶ βλ. υποσημείωση 49.

⁴⁷ Καζάκος, Π. (1997). «Βιβλιοθήκες και ακαδημαϊκή κοινότητα: το παράδειγμα του Πανεπιστημίου Αθηνών – προβλήματα και προοπτικές». Ανακοίνωση στο 6^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Αθήνα, 1997. Ανάκτηση από τον ιστότοπο <http://eprints.rclis.org/9834/1/6psab035.pdf>, ανάκτηση την 08/06/2015

επιπτώσεων που ενδέχεται να υπάρξουν εξαιτίας των ιδιαίτερων ιδιοτήτων που προσδίδουν οι τεχνολογίες πληροφόρησης στην ψηφιακή πληροφορία⁴⁸.

Δημόσιες

Τελευταίος τύπος βιβλιοθηκών που αξίζει να μελετηθεί η πορεία του από το Μεσαίωνα έως σήμερα είναι αυτός των δημόσιων βιβλιοθηκών. Όντας μια φυσική προέκταση των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, οι δημόσιες βιβλιοθήκες απέκτησαν τη δική τους ολοκληρωμένη θέση στην πνευματική ζωή την περίοδο της προτεσταντικής μεταρρύθμισης. Με τη γενική ιδέα που θέλει τους πολίτες να έχουν επαρκή εκπαίδευση προκειμένου να είναι ικανοί να μελετήσουν την Αγία Γραφή σε ατομικό επίπεδο, η προτεσταντική μεταρρύθμιση έβαλε στην ουσία τα θεμέλια για την διεύρυνση της γνώσης μέσα από τη φυσική πρόσβαση στα βιβλία, αν και για μεγάλο διάστημα αυτή αξιοποιείτο από τους κληρικούς ή τους δημοσίους υπαλλήλους⁴⁹.

Στην πραγματικότητα, οι δημόσιες βιβλιοθήκες δεν έλαβαν την οριστική τους μορφή παρά την περίοδο κατά την οποία άρχισε να σημειώνεται η δημοκρατική ομαλότητα στην Ευρώπη και στην Αμερική αντιστοίχως, προσφέροντας τα μέσα για την διαμόρφωση της σκέψης και της συμπεριφοράς των κατώτερων τάξεων της κοινωνίας. Ως εκ τούτου, οι δημόσιες βιβλιοθήκες συνέβαλαν με το δικό τους τρόπο στην κοινωνικοποίηση των μεταναστών, ικανοποιώντας τις ανάγκες της αστικής βιομηχανικής κοινωνίας. Στα πιο πρόσφατα χρόνια, οι δημόσιες βιβλιοθήκες στις δυτικές χώρες είχαν μετατραπεί από ένα όργανο εκπαίδευσης και αναβάθμισης των λαϊκών στρωμάτων σε μια σχετικά ελάσσονα πολιτιστική και ψυχαγωγική δομή για τη μεσαία τάξη⁵⁰.

⁴⁸ Τσιμπόγλου, Φ. (2005). «Αξιοποιώντας τις ιδιότητες της ψηφιακής πληροφορίας σε συστήματα ηλεκτρονικής μάθησης. Ο ρόλος της Ακαδημαϊκής Βιβλιοθήκης». Ανακοίνωση στο 3rd International Conference on Open and Distance Learning, Applications on Pedagogy and Technology, Hellenic Open University, Hellenic Network of Open and Distance Education. Πάτρα, 11-13 Δεκεμβρίου 2005. Ανάκτηση από τον ιστότοπο http://eprints.rclis.org/7244/1/Tsimpoglou_ICODL3.pdf, ανάκτηση την 08/06/2015

⁴⁹ βλ. Lerner, F. (1999). ό.π., p. 138.

⁵⁰ βλ. Lerner, F. (1999). ό.π., p. 138 - 139.

Στα σημερινά χρόνια, ο ρόλος και η λειτουργία μιας δημόσιας βιβλιοθήκης είναι έννοιες θεσμικά κατοχυρωμένες και διασφαλισμένες από διεθνείς πολιτιστικούς οργανισμούς. Όπως αναφέρει η Κορκίδη (2003), βάσει του μανιφέστο της Unesco που δημοσιεύτηκε το 1994 η δημόσια βιβλιοθήκη αποτελεί ένα τοπικό κέντρο πληροφόρησης, το οποίο διαθέτει στον κόσμο κάθε είδους γνώση και πληροφόρηση, με λίγα λόγια μια τοπική πύλη που ανοίγει δρόμους προς τη γνώση, τη δια βίου εκπαίδευση, την ανεξάρτητη λήψη αποφάσεων και την πολιτιστική εξέλιξη του ατόμου και κοινωνικών ομάδων⁵¹.

Από όσα, λοιπόν, αναφέρθηκαν ανωτέρω προκύπτει πως κύριο καθήκον των δημόσιων βιβλιοθηκών είναι η παροχή πρόσβασης στο κοινό σε βιβλία και περιοδικά. Σύμφωνα με την Αμερικανική Ένωση Βιβλιοθηκών (American Library Association/ALA) το καθήκον αυτό είναι ένα μέρος της ικανοποίησης της ανάγκης για πρόσβαση στην πληροφορία με ισότιμο τρόπο, υποστηρίζοντας με τον τρόπο αυτό την αρχή που θέλει κανένα άτομο να μη στερείται την πληροφόρηση, ειδικά σε περιπτώσεις που αυτό δεν έχει τη δυνατότητα να ανταποκριθεί στο κόστος της αγοράς ενός βιβλίου ή ενός περιοδικού, να έχει άμεση πρόσβαση σε διαδικτυακές πηγές ή να μπορεί να προσπελάσει την πληροφορία σε οποιαδήποτε μορφή της⁵².

Κλείνοντας, θα πρέπει να αναφερθούν ορισμένα στοιχεία σχετικά με τον τρόπο οργάνωσης μιας δημόσιας βιβλιοθήκης. Όπως σημειώνει η Κορκίδη (2003), η ίδρυση μιας δημόσιας βιβλιοθήκης στηρίζεται σε διεθνή πρότυπα, τα οποία έχουν διαμορφωθεί από την Διεθνή Ένωση Βιβλιοθηκών (IFLA), τα οποία θα πρέπει να έχουν προσαρμοστεί στις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας που εξυπηρετεί. Τα πρότυπα αυτά αφορούν την ίδρυση της βιβλιοθήκης, τη συλλογή του υλικού της, το προσωπικό και την κτιριακή υποδομή της. Αναλυτικότερα, η δημοτική βιβλιοθήκη θα πρέπει να έχει την μορφή ενός ανεξάρτητου φορέα, ενώ το μέγεθος της συλλογής θα πρέπει να είναι ανάλογο με τον πληθυσμό στον οποίο απευθύνεται, όπως επίσης η

⁵¹ Κορκίδη, Δ. (2003). «Ο ρόλος των δημοτικών βιβλιοθηκών και η προσφορά τους στην τοπική κοινωνία». Αθήνα: Goethe Αθηνών. Ανάκτηση από τον ιστότοπο <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/bitstream/handle/10797/11136/pol009.pdf?sequence=2>, ανάκτηση την 08/06/2015

⁵² Από το λήμμα της αγγλικής έκδοσης της Wikipedia για τις Δημόσιες Βιβλιοθήκες, όπως βρίσκεται στον ιστότοπο https://en.wikipedia.org/wiki/Public_library, ανάκτηση την 08/06/2015

θεματολογία και ο ρυθμός αύξησής της. Το ίδιο ισχύει σε γενικές γραμμές και για το προσωπικό, το οποίο θα πρέπει να στελεχώνεται από εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, την ίδια στιγμή που ο αριθμός του απαιτείται να είναι ανάλογος του πληθυσμού, του μέγεθος της συλλογής και των δραστηριοτήτων της βιβλιοθήκης. Τέλος, όσον αφορά την κτιριακή υποδομή, αυτή θα πρέπει να έχει επιλεγεί με κριτήριο την ορθή τοποθεσία, ώστε να επιτυγχάνεται η ευκολότερη δυνατή πρόσβαση του κοινού⁵³.

⁵³ βλ. υποσημείωση 56.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΟΥ ΣΤΙΣ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Χαρακτηριστικά

Σε προηγούμενο κεφάλαιο έγινε σαφές πως οι μοναστηριακές βιβλιοθήκες είχαν ένα σημαντικό ρόλο στην πνευματική ζωή του Μεσαίωνα, παρέχοντας έναν οργανωμένο δίαυλο πρόσβασης στη γνώση. Καθώς λοιπόν μιλάμε για έναν οργανισμό με αυξημένη επιρροή στο σύνολο της κοινωνίας της εποχής, θα πρέπει να θεωρείται βέβαιο πως στη στελέχωσή του συμπεριλαμβάνονταν άτομα που μπορούσαν να επωμιστούν το βάρος που συνοδεύει τα καθήκοντα ενός εργαζόμενου σε μια μοναστηριακή βιβλιοθήκη. Από τις σχετικές με το θέμα πηγές μπορεί κάποιος να πληροφορηθεί τη σημασία του βιβλιοθηκάριου για τη λειτουργία της βιβλιοθήκης, σημασία που αντικατοπτρίζεται και από το «τελετουργικό» της ανάληψης των καθηκόντων του.

Ο βιβλιοθηκάριος λοιπόν, ορκιζόταν στο ευαγγέλιο κατά την τοποθέτησή του στο συγκεκριμένο πόστο, μια συνήθεια που συνδέεται με την αντίληψη ότι ο άνθρωπος αυτός είναι επιφορτισμένος με την υπηρεσία παροχής «πνευματικής τροφής» και «όπλων για την ψυχή», όπως ήταν τότε γνωστά τα βιβλία. Άλλωστε, αυτό δηλώνει και η ετυμολογία της λατινικής λέξης για τον βιβλιοθηκάριο (*armarius*), η οποία προέρχεται από την λέξη “*almerie*” (ντουλάπι, αποθηκευτικός χώρος) – μέρος όπου φυλάσσονταν τα βιβλία· έτσι, όπως ο βοηθός τροφοδοσίας βγάζει από το ντουλάπι του φαγητό και ποτό για το προσφέρει στους άπορους, έτσι και ο βιβλιοθηκάριος προσφέρει τα βιβλία, τα οποία είναι το φαγητό και το ποτό της ψυχής⁵⁴.

Στα πρώτα στάδια της δημιουργίας μιας μοναστηριακής βιβλιοθήκης, όσο περίεργο κι αν ακούγεται, καθήκοντα βιβλιοθηκονόμου αναλάμβανε ο πρωτοψάλτης

⁵⁴ βλ. Cushing Richardson, E. (1905). “The Medieval Library”. Ανάκτηση από τον ιστότοπο http://historyreadings.com/uk/med_lib/index.html, ανάκτηση την 10/06/2015

της μοναστηριακής χορωδίας, ωστόσο αυτό μπορεί να δικαιολογηθεί από το γεγονός ότι τα πρώτα βιβλία που περιλαμβάνονταν στο υλικό μιας βιβλιοθήκης είχαν λειτουργικό περιεχόμενο. Ως εκ τούτου, το άτομο που είχε την πιο άμεση σχέση με το αντικείμενο του υλικού, έπρεπε να χρεωθεί με την φροντίδα τους. Στη συνέχεια, όταν και η συλλογή της βιβλιοθήκης εμπλουτίστηκε ακόμη περισσότερο με την προσθήκη νέων βιβλίων, πραγματοποιήθηκε η διαίρεσή της σε τομείς και η στελέχωσή της από μέλη της μοναστηριακής κοινότητας που είχαν γνώσεις σχετικές με τον τομέα στον οποίο απασχολούνταν⁵⁵.

Καθήκοντα

Καθώς η ιδέα που είχε διαμορφωθεί στο Μεσαίωνα για το βιβλιοθηκάριο μιας μοναστηριακής βιβλιοθήκης ήταν πως αυτός ήταν επιφορτισμένος με μια ιερή αποστολή, θεωρείται απαραίτητη η προσεγμένη προσέγγιση στα επιμέρους καθήκοντα, τα οποία έπρεπε να υπηρετήσουν. Έτσι, όπως μπορεί να βρει κάποιος στις σχετικές πηγές, τα συνήθη καθήκοντα των βιβλιοθηκονόμων μιας μοναστηριακής βιβλιοθήκης συχνά καθορίζονταν με μεγάλη λεπτολογία από τους μοναστικούς κανόνες, οι οποίοι καθόριζαν τη γενικότερη λειτουργία του μοναστηριού ως οργανισμού και ενώ διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό από τους κανόνες που διέπουν τη λειτουργία μιας σύγχρονης βιβλιοθήκης όσον αφορά τις λεπτομέρειες, εντούτοις δεν διαφέρουν ως προς την ουσία.

Στα άμεσα καθήκοντα του βιβλιοθηκονόμου της μοναστηριακής βιβλιοθήκης υπολογιζόταν η ανάληψη της ευθύνης για τη σωστή τοποθέτηση και ταξινόμηση των βιβλίων, δύο πράξεις που θα έπρεπε να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποφευχθεί η όποια ζημιά που ενδέχεται να συμβεί στο υλικό, όπως η καταστροφή αυτού από την υγρασία, τη σκόνη, τα ποντίκια και το σκώρο ή τα σκουλήκια. Σε περίπτωση που ένα τέτοιο γεγονός δεν ήταν δυνατόν να αποφευχθεί, τότε ο βιβλιοθηκονόμος θα έπρεπε να μεριμνήσει για την επισκευή και την αποκατάστασή τους⁵⁶. Εν ολίγοις, πρωτεύον καθήκον του βιβλιοθηκονόμου ήταν η τοποθέτηση και η ταξινόμηση των βιβλίων στο χώρο της βιβλιοθήκης, αλλά και η προστασία αυτών από πιθανούς κινδύνους.

⁵⁵ βλ. υποσημείωση 59.

⁵⁶ βλ. υποσημείωση 59.

Σημαντική ήταν από πλευράς των βιβλιοθηκονόμων η τήρησης ενός πρωτοκόλλου δανεισμού των βιβλίων από τα μέλη της μοναστηριακής κοινότητας. Ως εκ τούτου, πέρα από τη διευκόλυνση της πρόσβασης των δανειζόμενων στο υλικό της βιβλιοθήκης, ο βιβλιοθηκονόμος θα έπρεπε κατά τη διαδικασία του δανεισμού να σημειώνει το βιβλίο που θα έβγαινε έξω από το κτίριο της βιβλιοθήκης στην καρτέλα-μητρώο του δανειζόμενου. Την ίδια στιγμή, ο βιβλιοθηκονόμος θα έπρεπε να ελέγξει και την επάρκεια των τίτλων των βιβλίων που βρίσκονταν στα ράφια της βιβλιοθήκης, προκειμένου να αποφύγει τυχόν φαινόμενα έλλειψης αυτών⁵⁷.

Αξιόλογο ήταν και το καθήκον του βιβλιοθηκονόμου να μεριμνεί για τη συνεχή ενημέρωση και επέκταση της συλλογής της βιβλιοθήκης, αλλά και η φροντίδα για την ενσωμάτωση των επιστρεφόμενων από δανεισμό βιβλίων στη θεματική ενότητα όπου ανήκαν. Τέλος, στα καθήκοντα του βιβλιοθηκονόμου εντασσόταν και η επιλογή των κατάλληλων προσώπων που θα μπορούσαν να συνδράμουν στην ενίσχυση της βιβλιοθήκης μέσα από την παροχή υπηρεσιών, όπως η αντιγραφή των βιβλίων, αλλά και η υλοποίηση δράσεων για την απόκτηση βιβλίων μέσω εναλλακτικών μεθόδων, όπως είναι η αποδοχή βιβλίων ως κληρονομιά συλλογών αποθανόντων μοναχών ή τα κληροδοτήματα, αγορά δηλαδή βιβλίων με χρήματα που έχουν κληροδοτηθεί στο μοναστήρι από ευεργέτες⁵⁸.

Κλείνοντας, μια σύντομη αναφορά θα πρέπει να γίνει στην επιβράβευση που είχε ο βιβλιοθηκονόμος για την προσφορά του στην πνευματική ζωή του μοναστηριού. Έτσι λοιπόν, για όλες εκείνες τις υπηρεσίες που παρείχε, ο βιβλιοθηκάριος λάμβανε, πέρα από την δική του, προσωπική ηθική επιβράβευση για την επίτευξη των σκοπών του, και έναν μικρό μισθό, αν δεν είχε ορκιστεί να προσφέρει τις υπηρεσίες του αμισθί. Ο μισθός αυτός ανερχόταν στο ποσό των σαράντα τριών σελινίων και τεσσάρων πενών ή δέκα λιρών και κάτι περισσότερο από 3,5 μέτρα μάλλινου υφάσματος σε ετήσια βάση. Σε περίπτωση, όμως, που ο βιβλιοθηκάριος ευθυνόταν για την απώλεια ή την καταστροφή ενός βιβλίου, τότε θα έπρεπε να αποδώσει αποζημίωση για την κατάσταση αυτή στο μοναστήρι. Από την

⁵⁷ βλ. υποσημείωση 59.

⁵⁸ βλ. Roest, B. (2000). *A History of Franciscan Education (C. 1210-1517)*. Leiden, Boston, Köln: Brill. p. 198.

άλλη πλευρά, ο βιβλιοθηκάριος μερικές φορές οικονομικά υπεύθυνος για κάθε βιβλίο που χαθεί ή καταστραφεί⁵⁹.

Χρήση κανόνων

Καθώς η ανάπτυξη των μοναστηριακών βιβλιοθηκών γινόταν με γρήγορους ρυθμούς, η εύρεση μηχανισμών που θα διευκόλυναν τη σωστή λειτουργία και οργάνωσή της κρινόταν ως εξόχως απαραίτητη. Όπως αναφέρει η Tillotson (2015), οι πρώτοι κατάλογοι βιβλιοθηκών που συντάχθηκαν στις αρχές του 9^{ου} αιώνα και επιβιώνουν μέχρι σήμερα δείχνουν τη μεγάλη έκταση που αυτές είχαν. Έτσι, για την καλύτερη εξυπηρέτηση των μοναχών ειδικότερα και την εύρυθμη λειτουργία της βιβλιοθήκης γενικότερα, οι βιβλιοθηκονόμοι είχαν προνοήσει για τη δημιουργία ταξινομικών κανόνων, προκειμένου να καταστεί ευκολότερη η γνώση των δανειζόμενων βιβλίων, αλλά και των τυχόν απωλειών⁶⁰.

Οι κατάλογοι των βιβλίων που συνέθεταν μια βιβλιοθήκη ήταν τις περισσότερες φορές γραμμένοι σε έναν πίνακα από κερί (tabula), ο οποίος κρεμόταν δίπλα από τα σημεία που τα βιβλία ήταν τοποθετημένα και ήταν εύκολα προσβάσιμος από τους χρήστες της βιβλιοθήκης για την πληροφόρησή τους. Στην πραγματικότητα, αυτός ο ταξινομικός κώδικας επέτρεπε την ομαδοποίηση και την κατηγοριοποίηση των βιβλίων, αλλά και την υπόδειξη του σημείου της βιβλιοθήκης στο οποίο θα μπορούσε κάποιος να τα εντοπίσει. Ως εκ τούτου, μπορεί να ειπωθεί ότι οι βιβλιοθηκονόμοι των μοναστηριακών βιβλιοθηκών της μεσαιωνικής περιόδου υπήρξαν οι πρόδρομοι οργανωτές των βιβλιοθηκών με ένα σύστημα που, σε γενικές γραμμές, ισχύει μέχρι και σήμερα⁶¹.

Έτσι λοιπόν, το πιο βασικό είδος ταξινόμησης των βιβλίων σε μια μεσαιωνική βιβλιοθήκη ήταν ο διαχωρισμός και η κατάταξη αυτών ανάλογα με το περιεχόμενό τους, δηλαδή λειτουργικά και κοσμικά. Όπως επισημαίνει η Russell (1998), αυτό γίνεται περισσότερο εμφανές, από το γεγονός ότι τα λειτουργικά βιβλία ή άλλα βιβλία

⁵⁹ βλ. υποσημείωση 59.

⁶⁰ Tillotson, D. (2015). "Monastic Scribes and Libraries (4). Ημερ. τελευταίας τροποποίησης 11/2/2015. Ανάκτηση από τον ιστότοπο <http://medievalwriting.50megs.com/author/monasticscribe4.htm>, ανάκτηση την 10/06/2015

⁶¹ βλ. υποσημείωση 65.

παρεμφερούς θεματολογίας ήταν συχνά αποθηκευμένα στο σημείο εκείνο της βιβλιοθήκης, το οποίο βρισκόταν κοντά στο παρεκκλήσι του μοναστηριού, κάτι που υποδεικνύει στοιχεία διάκρισης ανάμεσα στα βιβλία και την πραγμάτωσή της από την πλευρά όσων ενδιαφέρονταν πραγματικά γι' αυτά⁶².

Μια μεταγενέστερη πρακτική για την οργάνωση του υλικού της βιβλιοθήκης υπήρξε η καταγραφή των αρχικών λέξεων του πρώτου ή του αμέσως επόμενου φύλλου του τόμου. Η εφαρμογή μιας τέτοιας τεχνικής μπορούσε να ερμηνευτεί από τη θέληση των βιβλιοθηκονόμων να αποφύγουν μια ενδεχόμενη αντικατάσταση των φτηνών τόμων με πιο ακριβούς, αλλά και να ξεχωρίζουν τα αντίγραφα του ίδιου έργου. Φαίνεται λοιπόν ότι ακόμη και οι βιβλιοθηκονόμοι του Μεσαίωνα, οι οποίοι δεν είχαν ως άμεση ενασχόλησή τους τη δημιουργία ακριβών αντιγράφων, είχαν συνείδηση ότι θα ήταν αναγκαίο να υπάρχει ένας κώδικας διάκρισης ανάμεσα στα αντίγραφα του ίδιου κειμένου, για την εξυπηρέτηση είτε των δικών τους σκοπών είτε των χρηστών της βιβλιοθήκης. Αξίζει, τέλος, να αναφερθεί και η δημιουργία μιας ενιαίας καταλογογραφημένης λίστας των βιβλίων που περιλαμβάνονται σε συλλογές από πολλές βιβλιοθήκες, κάτι που υποδηλώνει την καινοτομία που διέκρινε το έργο των βιβλιοθηκονόμων στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν εναλλακτικές μεθόδους οργάνωσης, οι οποίες θα συνέβαλαν με το δικό τους τρόπο στη λειτουργία της βιβλιοθήκης⁶³.

Μορφωτικό επίπεδο

Κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό, απαραίτητη θεωρείται η αναφορά στο μορφωτικό επίπεδο των ατόμων που αναλάμβαναν τη λειτουργία μιας μοναστηριακής βιβλιοθήκης. Δεδομένης της βαρύτητας του έργου που καλούνταν να φέρουν εις πέρας, γίνεται εύκολα αντιληπτό πως η θέση του βιβλιοθηκονόμου δεν μπορούσε να αποδοθεί στον καθένα, παρά μόνο σε μέλη της μοναστηριακής κοινότητας που ήταν σίγουρο ότι θα είχαν τη δυνατότητα να το υπηρετήσουν εξ ολοκλήρου.

⁶² Russell, B. M. (1998). "Hidden Wisdom and Unseen Treasure: Revisiting Cataloging in Medieval Libraries". *Cataloging and Classification Quarterly*. vol.26, n. 3. pp. 21-30. The Haworth Press.

⁶³ βλ. υποσημείωση 67.

Όπως αναφέρει ο Lerner (1999), οι μοναχοί που συνιστούσαν το δυναμικό ενός μοναστηριού της μεσαιωνικής περιόδου δεν προέρχονταν από τις τάξεις των σκλάβων ή των αγροτών, για τους οποίους οι αφέντες τους είχαν διαφορετικά σχέδια, αλλά ήταν μέλη αριστοκρατικών οικογενειών. Έχοντας πλούσιες πνευματικές βάσεις εξαιτίας της σωστής εκπαίδευσής τους, μπορεί να ειπωθεί πως οι μοναχοί είχαν από νωρίς στη ζωή τους διαμορφώσει μια καλλιέργεια για τα γράμματα, κάτι που τους επέτρεψε να προσαρμοστούν με ευκολία στις απαιτήσεις της νέας τους ζωής⁶⁴.

Το αυξημένο επίπεδο παιδείας των μοναχών είναι επίσης ορατό και στη στάση που τηρούσαν απέναντι στο περιεχόμενο των μη θρησκευτικών βιβλίων. Ενώ, λοιπόν, θα έπρεπε – θεωρητικά – να αποκηρύττουν γραπτά που περιείχαν παγανιστικές ιδέες, συχνά έβρισκαν δικαιολογία για να συνεχίσουν να μελετούν κείμενα που ανήκουν στο ευρύτερο πεδίο της «κοσμικής λογοτεχνίας», είτε για να έχουν μια βοήθεια στην κατανόηση της Γραφής είτε για την βελτίωση του συγγραφικού τους ύφους. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί πως τόσο οι μοναχοί όσο και οι οικογένειές τους ήταν αρκετά γενναιόδωροι με το μοναστήρι, όσον αφορά τη συντήρησή του, δίνοντάς τους την ευχέρεια να ασχοληθούν ακόμη περισσότερο με την παραγωγή πνευματικού έργου⁶⁵. Από όσα αναφέρθηκαν λοιπόν, προκύπτει ότι οι μεσαιωνικές βιβλιοθήκες ήταν στελεχωμένες με προσωπικό άκρως καταρτισμένο, ικανό να προσφέρει στην πνευματική ζωή του μοναστηριού.

⁶⁴ βλ. Lerner, F. (1999). ό.π. p. 48-49.

⁶⁵ βλ. υποσημείωση 69.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα εργασία μελετήθηκε το θέμα των μεσαιωνικών βιβλιοθηκών, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις μοναστηριακές βιβλιοθήκες. Από όσα εκτέθηκαν σε όλο το εύρος της εργασίας, γίνεται εμφανές πως τα βιβλία, από την πρώτη στιγμή της δημιουργίας τους και με τις εφευρέσεις νέων τεχνικών για την αναπαραγωγή και τη διάδοσή τους, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του πνεύματος και της παιδείας όσων είχαν τη δυνατότητα να έχουν άμεση πρόσβαση σε αυτά. Αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι στο πέρασμα των χρόνων, και ενώ η δημιουργία των πρώτων βιβλιοθηκών λάμβανε χώρα ανά τα σημεία του τότε γνωστού κόσμου, η θέση των βιβλίων γινόταν ολοένα και πιο σημαντική.

Στεκόμενοι στο χρονικό σημείο που συνοπτικά ονομάστηκε «Μεσαίωνας», διαπιστώνεται πως οι μοναστηριακές βιβλιοθήκες βρίσκονταν στο επίκεντρο της πνευματικής ζωής. Το συγγραφικό και εκπαιδευτικό έργο που παρεχόταν από το καταρτισμένο προσωπικό, το οποίο δρούσε παράλληλα με την υλοποίηση των όποιων άλλων δραστηριοτήτων που συνδέονταν με τη μοναστηριακή ζωή, έπαιξε το δικό του, βαρυσήμαντο ρόλο στο πεδίο της παιδείας, ειδικά σε μια περίοδο που οι ιστορικοί αρκέστηκαν να βαφτίσουν ως «σκοτεινή».

Φυσικά, οι μοναστηριακές δεν υπήρξαν το μόνο είδος βιβλιοθήκης που αναπτύχθηκε το Μεσαίωνα. Τόσο οι εκκλησιαστικές, όσο και οι ακαδημαϊκές και οι δημόσιες βιβλιοθήκες συνέβαλαν στη μετάδοση της γνώσης γύρω από συγκεκριμένα ζητήματα που άπτονταν της σφαίρας της δικής τους θεματολογίας. Δεν θα ήταν υπερβολή, μάλιστα, να ειπωθεί ότι αυτά τα είδη βιβλιοθηκών έθεσαν τις βάσεις για τη δημιουργία των μεταγενέστερων χρονικά ίδιας μορφής βιβλιοθηκών και να εισάγουν καινοτομίες που εφαρμόζονται μέχρι και τις μέρες μας.

Μνεία, τέλος, θα πρέπει να γίνει και στο επάγγελμα του βιβλιοθηκονόμου στις μοναστηριακές βιβλιοθήκες. Επεξεργαζόμενοι τα στοιχεία που συλλέχθηκαν γι' αυτή την παράμετρο, φαίνεται πως τα άτομα που στελέχωναν μια μοναστηριακή βιβλιοθήκη διακρίνονταν για την αφοσίωσή τους στο καθήκον που έπρεπε να επιτελέσουν, την ικανότητα οργάνωσης της δουλειάς τους και την καλλιέργειά τους,

η οποία προερχόταν από τις αριστοκρατικές τους καταβολές. Ως εκ τούτου, μπορεί να ειπωθεί πως οι μεσαιωνικές μοναστηριακές βιβλιοθήκες με το έργο τους και τα στελέχη τους υπήρξαν ένα πολιτιστικό λίκνο της εποχής στην οποία εντάσσονται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Barbier, Fr. (2002), *Η ιστορία του βιβλίου*, Αθήνα: Μεταίχμιο
2. Blanck, H. (1994). *Το βιβλίο στην Αρχαιότητα*, Αθήνα: Παπαδήμας
3. Βλάχου-Χαλκιοπούλου, Μ. (1996). «Κοινωνική υπόσταση και ιστορική αναδρομή της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης». Ανακοίνωση στο 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Θεσσαλονίκη, 1996. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://eprints.rclis.org/9859/1/5psab025.pdf>, ανάκτηση την 08/06/2015
4. Casson, L. (2001). *Libraries in the ancient world*. New Haven & London: Yale University Press
5. Γερόλιμος, Μ. (2008). *Ο ρόλος του βιβλιοθηκονόμου σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον πληροφόρησης*. Διδακτορική Διατριβή. Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο – Τμήμα Αρχειονομίας-Βιβλιοθηκονομίας
6. Cushing Richardson, E. (1905). “The Medieval Library”. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://historyreadings.com/uk/med_lib/index.html, ανάκτηση την 10/06/2015
7. Febvre, L. & Martin, H.-J. (1976). *The coming of the book*. London: NLB.
8. Καζάκος, Π. (1997). «Βιβλιοθήκες και ακαδημαϊκή κοινότητα: το παράδειγμα του Πανεπιστημίου Αθηνών – προβλήματα και προοπτικές». Ανακοίνωση στο 6^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Αθήνα, 1997. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://eprints.rclis.org/9834/1/6psab035.pdf>, ανάκτηση την 08/06/2015
9. Κορκίδη, Δ. (2003). «Ο ρόλος των δημοτικών βιβλιοθηκών και η προσφορά τους στην τοπική κοινωνία». Αθήνα: Goethe Αθηνών. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/bitstream/handle/10797/11136/pol009.pdf?sequence=2>, ανάκτηση την 08/06/2015
10. Lerner, F. (1999). *The story of libraries. From the invention of writing to the computer age*. New York: Continuum

11. Μίσσιου, Α. (2007). «Γραφή και ελληνική γλώσσα». Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_15/, ανάκτηση την 05/03/2015
12. Μουσείο Τυπογραφίας της εφημερίδας «Χανιώτικα Νέα» (χ.χ.). *Ιστορία της Τυπογραφίας*. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://www.typography-museum.gr/typography.php>, ανάκτηση την 05/03/2015
13. Peterson, H.A. (2010). “The Genesis of Monastic Libraries”. *Libraries & the Cultural Record*. vol.45, n.3. pp. 320-332. University of Texas Press.
14. Roemer, C. (2007). “The Papyrus Roll in Egypt, Greece and Rome” in S. Eliot & J. Rose (eds.), *A Companion to the History of the Book*. USA, UK, Australia: Blackwell Publishing.
15. Roest, B. (2000). *A History of Franciscan Education (C. 1210-1517)*. Leiden, Boston, Koln: Brill.
16. Russell, B. M. (1998). “Hidden Wisdom and Unseen Treasure: Revisiting Cataloging in Medieval Libraries”. *Cataloging and Classification Quarterly*. vol.26, n. 3. pp. 21-30. The Haworth Press.
17. Σεμερτζάκη, Ε. (2006). «Οι βιβλιοθήκες στην Ελλάδα από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα: σύντομη ιστορική αναδρομή». Ανακοίνωση στην ημερίδα για τα 50 χρόνια από την ίδρυση του Ιδρύματος Ευγενίδου. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://lekythos.lib.ucy.ac.cy/bitstream/handle/10797/11609/xtes004a.pdf?sequence=1>, ανάκτηση την 08/06/2015
18. Στάικος, Κ. Σπ. (2006). *Η Ιστορία της Βιβλιοθήκης στον Δυτικό Πολιτισμό: Από τον Μέγα Κωνσταντίνο έως τον Καρδινάλιο Βησσαρίωνα*, Αθήνα: Κότινος
19. Tillotson, D. (2015). “Monastic Scribes and Libraries (4). Ημερ. τελευταίας τροποποίησης 11/2/2015. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://medievalwriting.50megs.com/author/monasticscribe4.htm>, ανάκτηση την 10/06/2015
20. Τσιμπόγλου, Φ. (2005). «Αξιοποιώντας τις ιδιότητες της ψηφιακής πληροφορίας σε συστήματα ηλεκτρονικής μάθησης. Ο ρόλος της

Ακαδημαϊκής Βιβλιοθήκης». Ανακοίνωση στο 3rd International Conference on Open and Distance Learning, Applications on Pedagogy and Technology, Hellenic Open University, Hellenic Network of Open and Distance Education. Πάτρα, 11-13 Δεκεμβρίου 2005. Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://eprints.rclis.org/7244/1/Tsimpoglou_ICODL3.pdf, ανάκτηση την 08/06/2015

21. Wiegand, W.A. (2007). "Libraries and the invention of information" in S. Eliot & J. Rose (eds.), *A Companion to the History of the Book*. USA, UK, Australia: Blackwell Publishing

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- a. Wikipedia, (2015), «History of books», διαθέσιμο στο: http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_books, ανάκτηση την 05/03/2015.
- b. Wikipedia, (2015), «Codex», διαθέσιμο στο: <http://en.wikipedia.org/wiki/Codex>, ανάκτηση την 05/03/2015.
- c. Wikipedia, (2015), «Library» διαθέσιμο στο: <http://en.wikipedia.org/wiki/Library>, ανάκτηση την 15/05/2015.
- d. Wikipedia, (2015), «Christian library», διαθέσιμο στο: https://en.wikipedia.org/wiki/Christian_library, ανάκτηση την 08/06/2015
- e. Wikipedia, (2015), «Public library», διαθέσιμο στο: https://en.wikipedia.org/wiki/Public_library, ανάκτηση την 08/06/2015

ΠΡΟΣΘΕΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Μεσαιωνική βιβλιοθήκη / Σάθας Κωνσταντίνος
2. Ιστορία βιβλιοθηκών του ελληνισμού / Νταβαρίνος Παναγιώτης
3. Βιβλιοθήκες: Από την αρχαιότητα έως την Αναγέννηση και σημαντικές ουμανιστικές και μοναστηριακές βιβλιοθήκες / Στάικος Κωνσταντίνος
4. Η ιστορία της βιβλιοθήκης στο δυτικό πολιτισμό / Στάικος Κωνσταντίνος
5. Αι εν Κωνσταντινουπόλει βιβλιοθήκαι, αυτοκρατορικάι και πατριαρχικάι και περί των εν αυταίς χειρογράφων μέχρι της Αλώσεως / Μανάφης Κωνσταντίνος
6. Θέματα μεσαιωνικής και νεοελληνικής φιλολογίας / Ζώρας Γεώργιος
7. Κώδικας βορειοδυτικής Μικράς Ασίας / Μπεκιαρογλου-Εξαδακτύλου (αν και ο τίτλος δεν περιέχει το θέμα, στα θέματα είχε "μεσαιωνικές βιβλιοθήκες")
8. Απόσπασμα μελέτης περί των χειρογράφων της εθνικής βιβλιοθήκης / Καμπούρογλου Δημήτρης
9. Εξερευνήσεις στα χειρόγραφα της Γενναδίου Βιβλιοθήκης / Πολίτη Μαρία
10. Οι περιπέτειες μιας μοναστηριακής βιβλιοθήκης και η μελέτη μετά την άλωση ελληνικών βιβλιοθηκών / Λίτσας Ευθύμιος
11. Συμβολή εις την μοναστηριακήν βιβλιογραφίαν / Ντελόπουλος Κυριάκος
12. The principles of librarianship / Urquhart

13. Basic statistics for librarians 14. Handbook of special librarianship and information work / Batten (editor)
14. Medieval scribes, manuscripts and libraries / Watson Andrew
15. The Corvinian library / Csapodi Csaba (πρέπει να είναι μεσαιωνική αυτή η βιβλιοθήκη, γιατί κάτι τέτοιο μου βγάζει το θέμα)
16. Libraries in the medieval and renaissance periods / Clark, John Willis
17. Iter Italicum: a finding list of uncatalogued or incompletely catalogued humanistic manuscripts of the Renaissance in Italian and other libraries / Kristelle Paul
18. Histoire des bibliothèques françaises / Vermet Andre (περιλαμβάνει κεφάλαιο για μεσαιωνικές βιβλιοθήκες)
19. Catalogue of medieval and Renaissance manuscripts in the Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University / Barbara A. Shailor
20. Bessarion's library and the Biblioteca Marciana : six early inventories / Lotte Labowsky
21. Eastern and western Europe in the middle ages / F. Kraus (ίσως βρεις εδώ μέσα κάτι και για βιβλιοθήκες)
22. Le Biblioteche nel mondo antico e medievale / Guglielmo Cavallo
23. The care of books: an essay on the development of libraries and their fittings, from the earliest times to the end of the eighteenth century / John Willis Clark
24. Ταμεία ανθρωπίνων γνώσεων, ή, αι βιβλιοθήκαι από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ'ημάς / Αποστόλου Γ. Κωνσταντινίδου.

25. Knowledge management :\$blibraries and librarians taking up the challenge
26. Continuing professional development--preparing for new roles in libraries\$h[electronic resource] :\$ba voyage of discovery ; Sixth World Conference on Continuing Professional Development and Workplace Learning for the Library and Information Professions
27. Human resource management in today's academic library [electronic resource]: meeting challenges and creating opportunities
28. The reformed librarie-keeper [electronic resource] : with a supplement to The reformed-school, as subordinate to colleges in universities
29. The universal librarian [electronic resource]. Containing a copious and candid account of new books printed at home and abroad, ... and a view of the undertakings of the learned throughout Europe
30. 500 tips for academic librarians
31. Biblioteca e bibliotecario / Barberi Francesco
32. The Internet and special librarians: use, training, and the future
33. The status, reputation and image of the library and information profession